

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Apoteker H. Nagel

MIT LIVS ERINDRINGER

Højer i 1848-1850

Claus Pørksen (red.)

Forord

Apoteker Herman Nagels *Mit Livs Erindringer* blev under redaktion af K. Rosendal bragt i otte fortløbende numre af Nordslesvigsk Søndagsblad ved årsskiftet 1910/11. *Erindringerne* er en øjenvidneskildring af forholdene i Højer under Treårskrigen 1848-50.¹ Den stærk dansksindede Herman Nagel havde ikke blot gode forbindelser til vigtige beslutningstagere, men var også direkte involveret i efterretningsvirksomhed og kamphandlinger på dansk side. Beretningen fortæller herudover om de nationale brydninger på vestkysten i 1840'erne.

Herman Nagel blev født den 3. juni 1816 i København. Efter at have tilendebragt sine farmaceutstudier i 1835 og sin tid som medhjælper i Slesvig og Altona, flyttede han til Højer, hvor han i 1841 grundlagde byens første apotek. Han blev gift med Theodora Wulff, hvis far var en velhavende kniplingskræmmer fra Brede(bro). Fra 1850 var Nagel også postmester og senere tillige norsk og svensk vicekonsul. I 1851 blev Nagel som anerkendelse for sine tjenester for Danmark udnævnt til Ridder af Dannebrog. Han standsede først med sin apotekervirksomhed i 1890, da sønnen Jens overtog apoteket. Herman Nagel døde den 7. december 1890 i Højer.

Nagels *Mit Livs Erindringer* er i dag stort set ukendt, hvilket givetvis skyldes den vanskelige tilgængelighed til den trykte udgave. Da Nagel imidlertid leverer et vigtigt bidrag til forståelsen af forholdene under Treårskrigen på vestkysten, genudgives *Erindringerne* hermed i en redigeret og kommenteret udgave.

For at øge læsevenligheden har jeg foretaget følgende tilpasninger og tilføjelser:

- Den originale tekst gengives i fuld længde, dog har jeg udeladt redaktør Rosendals indledning og afslutning og nogle få sidebemærkninger i *Erindringerne*, som helt åbenlyst er uden relevans for de skildrede begivenheder.
- Teksten er i et moderat omfang moderniseret og tilpasset gældende retskrivning, herunder er person- og stednavne rettet til nutidig/korrekt stavemåde.
- Der er tilføjet kapiteloverskrifter og indholdsfortegnelse.
- Der er tilføjet illustrationer og forklarende/udddybende fodnoter.
- Bogen afsluttes med en ordliste over usædvanlige eller udgåede udtryk, en oversigt over faserne i Treårskrigen, landkort, oplysninger om familien Nagel, kildeoversigt og et sted- og navneregister.

¹ Treårskrigen betegnes også som den 1. Slesvigske Krig. På tysk side benyttes som regel betegnelserne den slesvig-holstenske rejsning ("Erhebung") eller det nationale opgør ("Auseinandersetzung") 1848-1851.

Er Nagels *Mit Livs Erindringer* en sandfærdig beretning? Desværre foreligger der ingen oplysninger om tilblivelsen af Nagels *Erindringer*, men der er dog ingen holdepunkter for at antage, at Nagel har ført en dagbog. Jeg formoder, at Nagel efter Treårskrigen afslutning har nedskrevet sine erindringer, og at redaktør Rosendal mange år senere i et ukendt omfang har redigeret det nedskrevne. Der kan næppe være nogen tvivl om, at de beskrevne begivenheder faktisk har fundet sted, da mange af disse begivenheder kan bekræftes af andre kilder, herunder særligt af svigerfar Jens Wulffs dagbøger. Det er imidlertid usikkert, om alle detaljer, herunder særligt de ordrette gengivelser af ordvekslinger, i fuldt omfang er autentiske. Både Nagel og redaktør Rosendal kan have været fristet til at "pynte" på historien. Læseren bør desuden være opmærksom på, at Nagel ikke kan anses som et sandhedsvidne, da han jo ikke var en neutral iagttagere af en konflikt, men direkte involveret i konflikten.

Afsluttende skal det anføres, at *Mit Livs Erindringer* foregår i en tid og i en egn, hvor der var et betydeligt modsætningsforhold mellem de dansk- og de tysksindede. Nagel var for sin agitation til fordel for det danske direkte forhad hos tyskerne (slesvig-holstenerne), og Nagel havde tilsvarende ikke andet end foragt til overs for det tyske. Beretningen viser imidlertid også, at der på tværs af de nationale skel eksisterede personlige venskaber, som var kendetegnet af gensidig agtelse og respekt.

Afvigelse i forhold til den trykte udgave

Den her foreliggende digitale version afviger kun uvæsentligt fra den trykte udgave, som blev publiceret i august 2012.

Gråsten, december 2020

Claus Pørksen

Indhold

De første år i Højer (1836-1847).....	6
Oprørets udbrud	9
De første sammenstød	14
Flugten fra Højer	15
Hjem til et plyndret hus.....	19
Krigen bølger frem og tilbage	20
Deltagelse i efterretningsvirksomhed	22
Til forhør i Tønder	24
Fængslet i Tønder.....	29
Til Bredsted.....	31
Fængslet i Bredsted.....	33
Løsladelse på grund af våbenhvile	37
Oprør mod fællesregeringen.....	38
Efter våbenstilstanden	39
”... denn Dreck gehört zu Hause im Dreck”	40
Dansk sejr ved Fredericia.....	44
I audiens hos Tillisch.....	45
Flagstriden.....	49
Bataljen ved toldstedet	49
Løjtnant Hammer dukker op.....	51
Besættelsen af Højer forberedes	53
Krigsordrerne gives	57
Højer i undtagelsestilstand	59

Skyderi ved Hjørnekroen	61
I kamp mod kanonbåden	62
Kongelig proklamation på Torvet i Højer	64
Jagt efter <i>Wühlere</i> ved Rosenkrans	68
Løjtnant Hammer forlader Højer.....	68
Krigens afslutning.....	69

BILAG

Ord- og begrebsforklaringer	72
Treårskrigens 6 faser	74
Kort over Kongedømmet og Hertugdømmerne i 1848	76
Kort over Vesterhavsøerne	77
Familien Nagel	78
Kildeoversigt.....	79

De første år i Højer (1836-1847)

Et forunderligt tilfælde, hvori man kan kende den Højeres hånd, er skyld i, at jeg kom til Højer. Mens jeg var hos Zeise² i Altona, traf jeg der en bekendt af min familie, en dr. Saxild³ fra Højer. Han var en ivrig skakspiller, og som dansk søgte man jo helst sammen med landsmænd. En aften, da dr. Saxild og jeg havde kæmpet ivrigt ved skakbrættet, udbrød han: "Gud give, at jeg havde Dem i Højer. Det ville være mig en stor opmuntring at have Dem til at spille et parti skak med."

Dertil svarede jeg uden at tænke videre over det: "Ja, opret et apotek til mig der, så kommer jeg straks." Dertil svarede den gode doktor: "Ja, De skal dog ikke henkaste det så ligegyldigt, thi jeg tror nok, at en apoteker kan nære sig der. Det er en god egn, og manglen af et apotek føles hårdt, hvorfor jeg ofte har talt med apotekeren i Tønder om at anlægge et filialapotek der."

Vi fik så et landkort frem og undersøgte nøjagtigt terrænet. Om aftenen, da jeg var kommet til ro, kunne mine tanker ikke lade være at beskæftige sig med dette projekt. Jeg lå længe vågen og tænkte derpå. Pengene manglede, og hvorfra skulle jeg få dem. Men skulle det lykkes mig at få privilegiet, som kom der vel nok råd. Min første tanke om morgenen var atter Højer Apotek, og ved morgenkaffen fortalte jeg min principal om min samtale med dr. Saxild og spurgte ham, hvad han syntes derom. Efter at vi nøjagtigt havde gennemstuderet kortet sagde han: "Hvorfor ikke, kære Nagel, forsøg Deres lykke. Kiels Universitet mangler penge, og da det kan få 2000 mark kurant for hvert nyt apotekerprivilegium, er det jo ikke umuligt, at De også kan få et i Højer, tilmed da De jo har taget kandidateksamen med bedste karakter." Jeg sagde da, at det vist var det bedste først at se det hele an, da jeg var ukendt med egnen der.

Dertil svarede min principal: "Ja, rejs De derop og helst endnu i dag, thi om otte dage må De være hjemme igen."

Klokken to gik pakkeposten. Dengang var der jo dårlige befordringsmidler. Diligencen gik kun to gange om ugen og pakkeposten to gange. Jeg ilede da straks hen til doktoren, som endnu lå i sengen: "Stræb at komme af sengen, doktor. Hvis det er muligt, så rejs endnu i dag med til Højer, da jeg vil se, hvorledes det ser ud der, og hvis det kan gå, vil jeg søge om et apotekerprivilegium der."

² Apoteker Heinrich Zeise (1793-1863) udviklede feltkøkkenet, som første gang anvendtes i Treårskrigen.

³ Københavneren Peter Saxild (1804-1848) var den første læge i Højer, fra 1833/34 til 1838. Han døde på tilbagerejsen fra St. Croix, hvor han fungerede som dansk militærlæge.

”Er De blevet gal!” udbrød doktoren. ”Rejse i dag!”

Dertil svarede jeg: ”Ja, er jeg gal, så er det Deres skyld, thi De har givet mig ideen, og nu må vi af sted klokken to med posten, thi jeg skal være hjemme igen om otte dage.”

Klokken to sad vi da på pakkeposten og kørte hele natten og hele den næste dag. Den næste nat nåede vi omsider Flensborg, hvorfra vi om morgenen fik en vogn til Højer, hvortil vi nåede den tredje dag efter en meget besværlig rejse tværs over hederne til vestkysten. Dengang kendte man det jo ikke bedre.

Højer set fra syd sidst i 1800-tallet.

I Højer talte jeg med præsten, en meget flink mand, nu afdøde pastor Sönnichsen⁴, som straks tog sig meget ivrigt af sagen og rejste omkring med mig til nabosognenes præster, som kaldte forstanderne sammen, og forsynet med alle mulige attester og ledsaget af de bedste ønsker forlod jeg Højer og indgav min ansøgning.

Der blev jo forfærdelig arbejdet derimod fra Tønder, hvis to apotekere gjorde alt for at forpurre min plan. Det samme gjorde fysikus dr. Dircks, da han indså, at der så ville komme læger til vestkysten, som så kunne berøve ham hans hidtil drevne praksis på denne egn.

Første gang blev derfor min ansøgning straks afslået, men omsider efter fire års forløb 1838 lykkedes det mig.⁵ Jeg kan nærmest takke Flor⁶ og Moltke derfor. Den

⁴ Jörgen Friedrich Sönnichsen (1797-1844), præst i Højer 1831-44.

⁵ Det korrekte årstal er 1841. Ansøgningen, som blev udarbejdet af Højers rådmænd og flækkeforstanderen, blev indgivet til kongen i tre omgange: 1837, 1838 og 1840. Først den 26/6 1841 blev den endelige bevilling til at etablere et apotek i Højer underskrevet af kongen.

⁶ Christian Flor (1792-1875). Han var i 1826-1844 som lektor i dansk ved Kiels Universitet en fremragende taleskriver for nationalliberale danske politikere og avancerede herved til den egentlige leder af den danske bevægelse i Slesvig.

sidstnævnte var præsident i det tyske kancelli,⁷ og han interesserede sig meget for det danske sprog i Slesvig, som man var begyndt at trænge tilbage i alle forretningsgrene. Hans sidste ord til mig, da jeg takkede ham for hans gode medvirken, var: "Glem ikke, at De er dansk, og glem ikke det danske sprog i Slesvig."

Ved min onkels, nu afdøde havnekontrollør Muus's hjælp, fik jeg et hus bygget i Højer og apoteket indrettet.

Apoteket åbnede jeg den 3. juni 1841 i et lille hus, hvor der tidligere havde boet en kniplingskræmmer, og det nye hus flyttede jeg først ind i ved nytårstid 1843.

Da jeg bosatte mig i Højer, var den slesvig-holstenske lære⁸ endnu ikke nået herud til vestkysten. Man var dengang dansk i Højer og glædede sig ved at være det. Ak! Hvor hurtigt skulle ikke alt forandres.

Det var især hos de velhavende bønder i Højer, at ukrudtssæden lidt efter lidt slog rod. De mange sammenkomster i Tønder til markeder osv. kunne ikke andet end påvirke dem. Den, der ikke var tysk, havde ingen anseelse. Præsterne og advokaterne gjorde jo alt for at udbrede den nye lære. Ja, selv skolelærerne indprentede børnene alt desangående.

⁷ Kancelliet var den myndighed, som indstillede egnede apotekeremner til kongen.

⁸ Med denne lære menes slesvig-holstenernes krav om en fri statsdannelse.

Herman Nagel beskrives af sønnen Wilhelm som en høj, kraftig skikkelse. Som halvvoksne drenge var det Hermans og hans brøders største søndagsfornøjelse at tage ud for at hjælpe det københavnske politi med at banke løs på folk, hvilket i Frederik 6.'s tid næsten hørte til dagens orden. (Billede fra *De danske apotekeres historie*).

Det varede derfor heller ikke længe, inden jeg blev ilde anset imellem dem, fordi de altid i mig fandt en ivrig forkæmper for den danske sag og en modstander af den oprørske lære.

Tønder by var et rent Sodoma i så henseende. Jeg kunne aldrig lade mig se der uden at blive tirret på alle mulige måder. Ja, det var endogså ofte nær ved at gå over til håndgribeligheder, men jeg undgik alt sådant så meget som muligt. Dog blev jeg dem aldrig svar skyldig.

Jeg kom efterhånden i forbindelse med alle de ledende mænd i Slesvig og med flere af de fremragende personligheder i Danmark, som benyttede min hjælp til at uddele modskrifter imod de af det augustenburgske parti⁹ udsendte smædeskrifter og forhånelser mod Danmark.

Endskønt der blev gjort alt muligt for at modbevise de skrækkelige løgne, der udbredtes om prægravation¹⁰ osv., men på grund af, at embedsmændene var demoraliserede ved deres opdragelse ved Kiels Universitet, og på grund af den påvirkning, som augustenborgerne øvede på dem, var det som at tale for døve øren. Ikke des mindre gjorde jeg alt muligt, og derfor fik jeg ofte at høre, hvor bittert de fortrød, at de i sin tid havde gjort så meget for at få mig til byen som apoteker. De havde derved lavet ris til deres egen bag.

Der var imidlertid dog også dem, som var mere fornuftige og indså, at spillet blev drevet for vidt.

Oprørets udbrud

Så blev kong Christian 8. syg. Med en vis ængstelse betragtede man hinanden. Hvad ville der ske, hvis kongen døde? Der var utryghed overalt. Ude fra den store verden kom der meddelelser om stærke og voldsomme frihedsrørelser.

Og så kom det skæbnsvangre budskab om kongens død.

⁹ Tilhængerne af den slesvig-holstenske selvstændighed.

¹⁰ Prægravation = forfordeling. Slesvig-holstenerne hævdede som led i deres agitation, at de blev beskattet uforholdsmæssigt hårdt for at subventionere Kongeriget.

Kong Christian 8.
18/9 1786 – 20/1 1848.
(Fra *Aufbruch & Bürgerkrieg*).

I marts 1848 samlede de slesvigske og holstenske stænder sig i Rendsborg, og der blev så begyndelsen gjort til de begivenheder, som blev årsagen til krigens udbrud 1848. Alt dette er jo tilstrækkeligt bekendt.¹¹

Der begyndte nu en sørgelig tid for os danske, som var blevet vor konge og fædreland tro. Jeg erindrer, hvor stærkt overrumplet man her i Højer blev af begivenhederne. Jeg stod den 25. marts om morgenen i apoteket, da min ven og nabo Matthiesen¹² trådte ind til mig. Skønt slesvig-holstener var han dog en af de fornuftige, som ikke var for oprør og hovedkulds omstyrtning af alt. Han misbilligede ganske det sprog, som stænderne hidtil havde ført, og han var ingen ven af augustenborgerne, i det hele meget loyal.

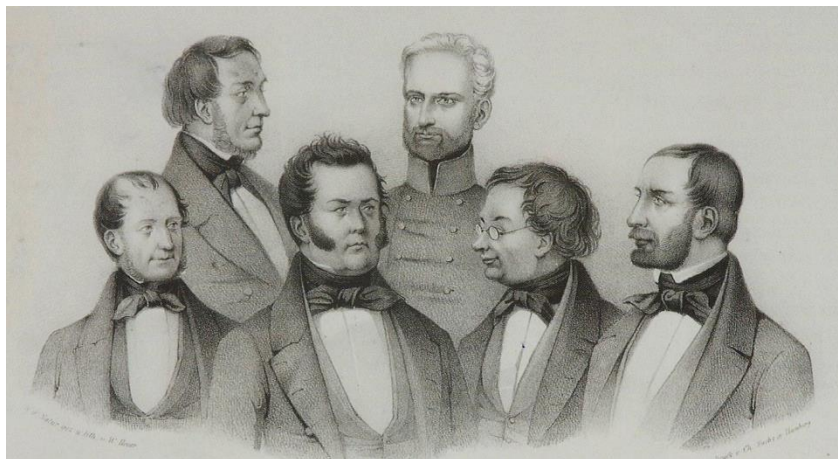
”Nå, hvad siger De nu” udbrød han. ”Der har dannet sig en provisorisk regering, og kongen er blevet afsat her i Hertugdømmerne.”

Jeg lo naturligvis deraf og antog det hele for løse og tomme rygter. Da han imidlertid fastholdt sin påstand, som han havde fra en ganske pålidelig kilde, nemlig fra udsendte stafetter, så måtte vi jo tro derpå, og det var med dyb bevægelse, ja næsten med tårer i øjnene, han sagde: ”Gud må vide, hvad det skal føre til.” ”Naturligvis til krig”, svarede jeg, ”og den historie vil snart være til ende, thi hvad vil hertugen¹³ og hans provisoriske regering stille op.” Dybt nedbøjede skiltes vi ad.

¹¹ Se nærmere i bilaget ”Treårskrigens 6 faser”.

¹² M.C. Matthiesen (1803-1887), en velhavende og indflydelsesrig forretningsmand og politiker.

¹³ Hertug Christian August af Augustenborg (1798-1869).

Den provisoriske regering bestående af fra venstre advokat J. Bremer, købmand M.T. Schmidt, advokat Wilh. H. Beseler, Prins Frederik af Nør, redaktør Theodor Olshausen og provst Fr. Reventlou-Preetz. Regeringens proklamation skete natten mellem den 23. og 24. marts 1848 foran rådhuset i Kiel. (Billede fra *Aufbruch & Bürgerkrieg*).

Hele dagen kom der ilbud, stafetter, vogne osv., og man vidste hverken ud eller ind.

I Tønder var sagen straks fuldkommen moden. Der var oprøret straks i fuld gang. Her i Højer derimod holdtes det stadig tilbage. Man vidste, at flertallet af befolkningen var deres konge tro, og man søgte gensidigt at holde hinanden inden for de bestemte grænser for at undgå konflikter.

Endelig bragte de danske aviser efterretninger fra København og kongens opråb til arméen. Slesvig-holstenerne fik straks travlt med at indkalde alle soldater, som var hjempermitterede eller i reserven. Sydpå mødte næsten alle, da de jo ikke vidste bedre, end at det var for at beskytte kongen, thi sådanne løgne blev udbredt.¹⁴

Her nordpå ilede de alle til den danske fane, ja selv friserne, som for det meste hørte til de i Fredericia beliggende bataljoner, skyndte sig af sted, men mange blev grebet i flugten og sendt til Rendsborg af den oprørske befolkning. Jeg gjorde alt for at oplyse dem om sagens rette sammenhæng, hjalp mange med rejsepenge eller sendte dem til herredsfoged Brasen¹⁵ i Harres, hvor de fik marchpenge og rejste til Fredericia.

¹⁴ Den nydannede slesvig-holstenske armé under kommandoen af Prinsen af Nør kom bl.a. til at bestå af 2.500 soldater, som indtil da havde tjent i den danske hær. Arméens funktionsdygtighed led imidlertid under en katastrofal mangel på bl.a. officerer, ingeniør- og forsyningstropper, sygebehandlere og administrativt personale.

¹⁵ Ferd. Brasen (1795-1851), herredsfoged i Løgumkloster.

Slesvig-holstenerne blev jo rasende over min virksomhed. Alle danske gjorde deres pligt. Enhver hjalp af bedste evne, og partierne stod skarpt mod hinanden. Her i Højer var det danske parti overvejende, og det blev godt støttet af befolkningen nord for Højer, som alle var danske ligesom de i Møgeltønder, så at slesvig-holstenerne her kun udgjorde et lille antal, men disse var til gengæld for det meste rige gårdmænd.

På denne tid udspreddes der de forfærdeligste rygter om, at den provisoriske regering havde løsladt alle forbrydere i Rendsborg, og at disse var i færd med at drage nordpå. Jo længere mod nord, des vildere gik rygten. Helt op i Jylland nåede det, uden at man vidste ophavsmanden dertil.¹⁶

Den nærmeste anledning til rygten har måske været det opråb, som udgik til Tyskland om at komme de "betrængte" slesvig-holstenerne til hjælp. Thi store skarer af det værste pak væltede herind for at danne friskarer.

Slesvig-holstenske friskarer. (Billeder fra *Aufbruch & Bürgerkrieg*).

Der havde jo været oprør i Berlin og flere steder i Tyskland, og man var glad ved at slippe af med alle disse urolige hoveder, som nu fik frit slag her i landet. Der blev derfor i hver by dannet vagter, som om natten afløste hinanden for at patruljere omkring i egnen. Ligeledes her i Højer. Enhver måtte med, og således fortsatte det indtil de første danske tropper rykkede ind i Slesvig, både nord fra over Kolding og fra Als for at mødes i egnen mellem Aabenraa og Flensborg.

¹⁶ Denne bevidst igangsatte rygtedannelse blev kaldt "slavekrigen" (slave = tugthusfange). Formålet hermed var at gøre den danske landbefolkning i Nordslesvig og længere nordpå kampberedt.

Et detachment på omkring 200 mand infanteri og kavaleri blev sendt vestpå til Løgumkloster og Tønder for at rense disse steder, men da det kun var lille, udstedtes der opråb til at danne en landstorm af befolkningen til at assistere dette. Herredsfogeden i de jyske enklaver, kancelliråd Brasen fik en sådan i gang, og i spidsen for en stor skare drog han den 2. april til Løgumkloster, hvor de oprørske embedsmænd og andre hovedmænd for oprøret blev arresteret og sendt nordpå. Blandt dem var amtsforvalter Harbou, dr. Roll og gæstgiver Ipsen¹⁷. Birkefoged Elvers undslap derimod ved flugt.

Den næste dag skulle turen gå til Tønder, hvor gaderne var blevet barrikaderet og forsynet med enkelte små kanoner.

Om morgenen blev jeg meget overrasket ved at se et langt tog af vogne og flere kolonner af fodgængere komme nordfra. Det var folk fra Ballum og den egn, som bevæbnet med alle slags våben var strømmet sammen i Højer for derfra at drage mod Tønder. Deltagerne i dette tog var for det meste husmænd og tjenestekarle, dog var der enkelte gårdmænd iblandt. Forhenværende soldater førte an.

Da Højer jo ikke havde vist nogen oprørske tendens, drog de fredeligt herigennem, kun havde de hjemsøgt en tysksindet gæstgiver, som havde trakteret gratis for at komme så godt fra det som muligt, thi der fandtes hos dem liv og lyst til at knuse enhver oprører.

Hver vogn førte det danske flag, og uden for mit hus holdt de stille og råbte: "Længe leve kong Frederik 7.!" og "Ned med den provisoriske regering!" Vi svingede med hattene, og videre gik toget til Møgeltønder, hvor der blev gjort holdt.

Meningen var at assistere det lille militærdetachment, såfremt tønderanerne skulle vove at gøre modstand. Dette havde de dog straks opgivet. De værste urostiftere havde hurtigt taget rejsepas af frygt for at få en lignende rejse som de herrer i Løgumkloster. Borgmesteren og amtmanden anerkendte straks den kongelige regering og gjorde alt muligt for at rense sig for deltagelse i oprøret. Militæret blev trakteret på Torvet, og den næste dag om eftermiddagen drog det ud af byen og lejrede sig der.

¹⁷ De tre nævnte var begejstrede tilhængere af oprøret fra syd. Amtsforsvalter Michael August Harbou (1799-1852) havde ført indkaldte soldater sydpå og publiceret forordninger fra den provisoriske regering. Lægen Cornelius Roll (1810-1885) havde straks efter oprørets udbrud fremskaffet proklamationer om den provisoriske regering til Løgumkloster. Kromanden Jens Hansen Ipsen havde den 26/3 1848 som kommandant af et 60 mand stærkt borgerkorps ledt korpset gennem Løgumkloster syngende "Schleswig-Holstein meerumschlungen".

Samme aften udspreddes det rygte, at friserne rottede sig sammen for at komme tyskerne til hjælp. Måske har det været dette rygte, som var anledning til, at militæret drog ud og lejrede sig uden for byen. Så meget er i hvert fald vist, at der gik ilbud (der fortælles, at det var den unge grev Sponneck) til Møgeltønder, hvor inspektør Feddersen øjeblikkelig sendte en stafet til herredsfoged Brasen i Harres.

Dette havde til følge, at herredsfogeden endnu samme aften ved sengetid udsendte ordre til alle mænd fra 16 til 60 år om bevæbnet at ile til Tønder for at bistå militæret. Endnu samme nat drog store skarer over Løgumkloster og Abild til Møgeltønder, hvor man øvede sig i eksercits og våbenbrug. Præsten fra Skærbæk, pastor Koch, kommanderede.

Det viste sig imidlertid snart, at det havde været blind alarm, hvorfor enhver igen gik til sit. Også militærkommandoen forlod egnen og søgte til Flensborg. Den medsendte kommissær fra den kongelige regering havde fået ordre til at beslaglægge alle de offentlige kasser, men i Tønder var told- og postkassen osv. allerede sendt til Rendsborg.

De første sammenstød

Søndag morgen den 9. april skete det første sammenstød. Det var ved Bov nord for Flensborg. Her led slesvig-holstenerne et afgørende nederlag, men da de senere fik hjælp fra Tyskland, måtte danskerne vige (slaget ved Slesvig påskedag den 23. april).¹⁸

Som en følge deraf steg slesvig-holstenernes mod. Også her i Højer blev de tysksindede straks revet med af begejstringen. Nu mente de, at danskerne havde tabt alt, og at den danske armé var så medtaget, at den ikke ville kunne bringes på fode igen.

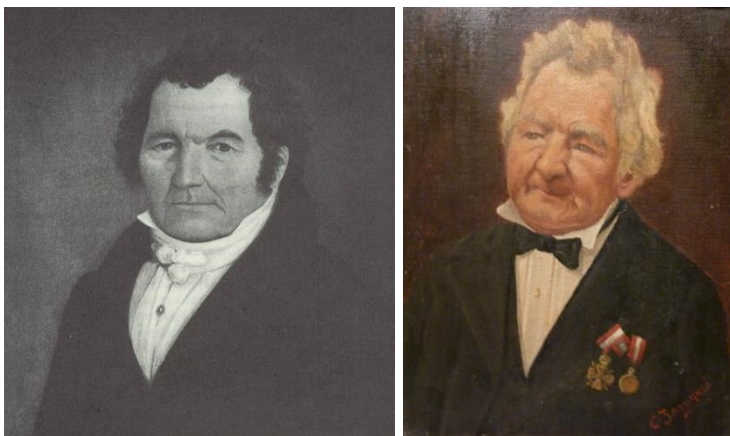
En bande af friskarer blev sendt forud for at gøre ryddeligt. Alle kongetro embedsmænd blev afsat, og de danske patrioter blev slæbt til Rendsborg.

Det var sørgelige dage, og skønt vi ikke havde opgivet alt håb, så herskede der dog en sådan forvirring, at vi ingen udvej kunne se.

¹⁸ Hjælpen fra Tyskland bestod af styrker fra Preussen og Det Tyske Forbund.

Flugten fra Højer

En morgen kom der efterretninger til Højer om, at det varmerske frikorps kunne ventes hertil. Anføreren var en kaptajn Varmer ved et af de oprørske regimente i Rendsborg, altså en forhenværende dansk officer. Min ven Matthiesen kom derfor over til mig og rådede mig til at rejse bort for at bringe min familie i sikkerhed, jo før jo hellere. Han lånte mig en kalechevogn til at køre min kone og lille dreng bort i. Jeg bragte dem over til mine svigerforældre i Brede.¹⁹ Selv ville jeg ikke have været med, men på mine venners indstændige bønner gjorde jeg det med det faste forsæt straks at vende tilbage igen med vognen. Da vi imidlertid kom til Brede, fortalte man mig der, at min svigerfar var gået til Højer for at få mig til at rejse bort.

Nagels svigerfar Jens Wulff (1777–1858) var en holden kniplingskræmmer og handelsmand fra Brede. Han var helstatsmand, dvs. han ønskede den dansk-tyske helstat omfattende Kongeriget og Hertugdømmerne opretholdt, og han stod dermed i et modsætningsforhold til den nationalliberale Nagel, som gik ind for en dansk nationalstat til Ejderen. (Malerier fra ca. 1840/1855, Tønder Museum).

Det endte da også med, at jeg blev i Brede, og da der senere opstod rygter om, at man kunne vente friskarerne dertil, som var på vej efter Ribe for at besætte denne by, så blev min svoger Ferdinand og jeg enige om at tage nordpå med hans egen lille vogn. Jeg ville så forsøge ad en anden vej at vende tilbage til Højer. Tillige ville vi gerne se og høre lidt om, hvorledes sagerne stod, om vi kunne vente nogen forandring til det bedre.

Vi traf på en afdeling danske soldater, som havde trukket sig tilbage i vestlig retning. I Ribe var man i færd med at opgive det heltemodige forsvar, man havde

¹⁹ Landsbyen Brede er i dag vokset sammen med stationsbyen Bredebro.

pralet så meget af at ville vise verden. Alle de træbarrikader, hvormed gaderne var afspærret, blev nedbrudt i en utrolig fart, da man hørte, at fjenden nærmede sig. Alle stinkpotter og kogende tjæregryder, hvormed tyskerne skulle have været regaleret, forsvandt. Det kostbareste bohove, sengeklæder osv. blev bragt ud af byen, og landevejen var fuld af mennesker. En fra Bredebro udsendt parlamentær kom tilbage med den besked, at Ribe ville modtage tyskerne uden modstand.

Fra Ribe kørte vi til Foldingbro, hvor vi omsider fik et tarveligt nattelogi, da alt var optaget af militær. Et eventyrlig pyntet dansk friskarerkorps traf vi også der. Dets anfører var en løjtnant Jagd. Det var for resten raske fyre, alle unge nordslesvigere, som var beredt på at forsvare deres fædrenejord. Nu var de blevet dirigeret nordpå, da de foreløbig ingen nytte kunne gøre. De sagde: "Vi går nu til Fredericia og lader os der indrullere i arméen. Så kommer vi igen for at drive det røverpak ud af landet."

Der i Foldingbro skiltes jeg fra min svoger, som ville til Jylland i forretningsanliggender. Jeg selv tog med en furagevogn vestpå for ved lejlighed at komme til Fanø, derfra til Rømø, Ballum og videre til Højer for at erfare, hvorledes det stod til i hjemmet. Med denne vogn kørte jeg til Nr. Farup, og derfra fik jeg lejlighed nordpå med et læs stykgods, som skulle til Jylland. Ved en kro, som lå ved chausseen, traf jeg flere bekendte her fra egnen, som ligeledes var flygtet af frygt for at blive slæbt til Rendsborg. De undrede sig over, at jeg igen ville tilbage.

Til fods gik jeg så til Strandby²⁰ for der at blive sat over til Fanø. Først nægtede man mig at komme over, da det på det strengeste var forbudt af øens kommandant, kommandør i marinen Ellbrecht, at sætte nogen over.

Jeg gjorde dem så opmærksom på, at jeg var en dansk mand, hvis navn var kendt, og at jeg kunne bringe kommandøren efterretninger. Så indvilligede de i at færge mig over.

Klokken 11 om aftenen kom jeg da af sted, men da vi skulle lande på øen, var det igen galt fat, thi vagten ville ikke tillade nogen at komme i land. Jeg gjorde da frygtelig alarm og spurgte, om de da var blevet gale. Omsider fik jeg da lov til at komme i land, og jeg tog så ind på et værtshus for at tilbringe natten der.

Om morgenen, da jeg lå i sengen, hørte jeg i en anden stue kommandøren spørge sin næstkommanderende, løjtnant Wulf om, hvad det var for et menneske, som havde gjort al den spektakel om natten. Løjtnant Wulf svarede, at det var

²⁰ Strandby Kro havde dengang eneretten til færgeriet mellem Jylland og Fanø. Strandby er i dag en del af Esbjerg, som først blev bygget efter etableringen af havnen i 1868.

apotekeren fra Højer, som var flygtet nordpå og nu ville sydpå, hjem til søs. Underofficeren, som havde vagt, havde ikke turdet lade ham sejle af igen, da han havde truet med at melde sagen til marineministeriet. Da Ellbrecht hørte, at jeg logerede der i huset, sendte han straks bud efter mig.

Carl Ludvig von Ellbrecht (1796-1869), chef for kanonbådsforsvaret på Slesvigs vestkyst med station på Fanø.
(Billede fra *Officerer i den danske søetat*).

Mens vi drak kaffe sammen, fortalte jeg ham så, hvad jeg vidste. Han lod til at være noget ængstelig af sig, men da jeg forklarede ham, at tyskerne umuligt ville vove at sætte over til øen, hvortil de jo også manglede fartøjer, så slog han sig omsider til ro og tog sagen fra den mere fornuftige side.

Da jeg fortalte ham, at jeg ville til Sønderho, for der at få et fartøj til at sætte mig over til Rømø, var han så galant at ledsage mig tillige med løjtnant Wulf, da han jo havde forbudt alle at forlade øen. Vi kørte da af sted, og i Sønderho fik vi en mand med sin søn til at sætte mig over til nordenden af Rømø. Det var en rask sejlads i dejligt vejr, og om eftermiddagen landede vi på Rømø. Vi gik til fods til den nærmeste gård, men traf intet menneske nogetsteds. Endelig så vi gennem et vindue nogle kvinder, som sad ved kaffebordet. Da de så os, fór de alle skrigende ud af stuen og forsvandt. Omsider tog en af dem mod til sig og kiggede gennem døren for at høre vort ærinde. Jeg fortalte dem da, at vi kom fra Fanø, og at jeg gerne ville have en vogn til at køre mig til Havneby, hvorfra færgen gik over til Ballum.

Da vi havde forsikret dem om, at vi var danskere, og at der ingen tyskere var i nærheden, tog de mod til sig og lukkede os ind. Det viste sig da at være en enke ved navn Dahl med hendes tre døtre, som boede på gården. Alle mandfolk var til søs. Vi blev trakteret med kaffe og smørrebrød med skrabet hvidt sukker på, og da vi var blevet mættet, gik en af de unge piger ind i naboværelset for at iføre sig søndagsdragten. Kort efter kom hun svingende for døren med et rask køretøj, en fjællevogn med et par raske brune heste for. Det var første gang i mit liv, at jeg var

blevet befordret på denne måde med en ung pige som kusk. Hun forstod imidlertid udmærket at køre sine heste.

I Kirkeby afleverede hun mig til præsten, som så skaffede mig en vogn til færgestedet, hvor jeg tilbragte natten. Overalt på øen var forfærdelse og skræk for tyskerne. Man havde jo heller ingen krig haft i den dalevende generation.

Afrejse fra Rømø. Indskibning med en lille båd til en større. (Foto fra F.J. Falk: *Rømø – som det var engang*, 1988).

Næste morgen fik jeg endelig færgemanden overtalt til at sætte mig over til Ballum, efter at han først havde erkundiget sig om, at det aftalte signal var hejst i Ballum. Da jeg var nået over, fik jeg at vide, at hele den tyske armé var rykket ned i Jylland med friskarerne i spidsen. Forbitrelsen var stor overalt, og enhver pønsede på at opretholde kongens regimente, men forgæves. Den provisoriske regering var for øjeblikket herre i landet, og der var intet andet at gøre end at bøje sig for magten, men dog at yde passiv modstand så vidt muligt.

Alle glædede sig til at se mig igen. På Færggården i Ballum samledes flere gode danske mænd omkring mig, og de lovede mig al mulig assistance.

Vi gav hinanden håndslag på, at vi ville bistå hinanden med råd og dåd, og jeg forberedte dem på, at der ville komme en streng tid, thi efter de efterretninger, som jeg havde fået nordpå, kunne der ikke øjnes nogen mulighed for snart igen at høre fra den danske armé, som havde trukket sig tilbage til Als og Fyn.

Jeg blev da også forberedt på den skrækkelige medfart, mit hus havde lidt i min fraværelse, som dog kun havde varet fire dage.

Hjem til et plyndret hus

En god ven kørte mig til Højer, men for at folk ikke skulle se mig, stod jeg af et stykke uden for byen og gik over markerne lige ned mod mit hus. Jeg traf der min svigermor og min kone, som netop samme morgen var vendt tilbage fra Brede til Højer for at få lidt orden på tingene, da alt nu igen var blevet roligt.

Min kone modtog mig med tårer i øjnene, thi det var forfærdeligt at se og høre, hvorledes de røvere havde huseret. Vi havde næppe forladt Højer, før den omtalte bande friskarer indfandt sig. Jeg, der var bekendt som en ivrig dansksindet mand, fik straks 100 mand i indkvartering, og af sig selv voksede det til 130 mand.

De havde straks gennemrodet hele huset, sat pistolen for brystet af pigen og forlangt kaffe og frokost. Der var blevet kogt kødsuppe til dem, flæsket var fortæret rub og stub og alt hvad spiseligt var. Desuden havde de på min regning taget 130 pund kød, vin osv. Man havde levet som herremænd.

Alle værelser var fulde af halm. Sengeklæderne så frygteligt ud. Fjerene lå spredt omkring i stuerne, og betrækket var flænget med sporerne. Alle aflåste døre og skuffer var brudt op, alt plyndret, som havde nogen værdi. Alle mine klæder, linned, barberknive, kort, alt, hvad der kunne benyttes, var borte, så jeg ikke havde andet, end hvad jeg gik og stod i.

Nagels hus på Nørregade i Højer fungerede som apotek til o. 1943. Fra gl. postkort.

Da vi kom ovenpå på loftet, mødtes vi der af samme syn. Alt opfyldt med halm, hvori de ædle krigere havde hvilet deres trætte lemmer. Døren til et værelse var

brudt op, og til min kones skræk var en stor stak lærred, som hun havde samlet sammen til blegvask, aldeles gennemrodet, og alt, hvad der kunne bruges, var udsøgt. Alle skjorter og chemiser havde de taget med. Min kone græd af sorg over alle sine dejlige linnedesager, men jeg trøstede hende skæmtende med, at det ville mere en dansk soldat at finde en sådan friskarehelt liggende på valpladsen i – en chemise.

I stedet for mine støvler og sko forefandt jeg diverse klodser, thi i mangel af skotøj havde disse helte, klædte i eventyrlige dragter, forsynet sig med, hvad de kunne bruge, i det håb på deres plyndringstogt at kunne forsyne sig med det nødvendige skotøj.²¹

Der blev nu taget alvorligt fat på at gøre hele huset rent. Min dejlige sal, som var dekoreret med et smukt sydlandsk landskab, var aldeles tilsmurt. Et stort træ, som stod derpå, var brugt som skive af de ædle herrer, der efter endt måltid brugte madresterne som kasteskyts.

De nødvendige sengeklæder blev nu samlet sammen og børstet rene. Med en hemmelig ængstelse gik vi til sengs. Og ganske rigtigt. Den næste dag var vi så befængte med utøj, at vi ikke kunne udholde det. Sengeklæderne måtte vaskes, tørres og bages, vi måtte låne linned, da vi intet havde at skifte med, og trods de største anstrengelser lykkedes det os først efter flere ugers forløb at blive fri for denne forfærdelige plage.

Krigen bølger frem og tilbage

Jeg var kommet hjem fra min tur nordpå den 3. maj, og i den efterfølgende tid måtte vi døje en del. Der blev udskrevet skatter, men vi nægtede at betale. Så blev vi udpantede og vore ejendele solgt. Fjenden havde jo magten. Herredsfoged Brasen i Harres var flygtet og skriveren Braust var indsat som herreds- og birkefoged ad interim. Der arbejdedes i disse dage på at få et herredsråd valgt og sammenkaldt til beskyttelse. Sognene skulle sammenkaldes for at vælge de til et sådant råd egnede mænd. I denne sag var især præsterne Hagen fra Mjolden og Barg fra Visby virksomme. Et møde blev også afholdt i Bredebro den 10. maj for at drøfte dette.

²¹ Svigerfarens registrering af begivenheden er mindre dramatisk: "Strafindkvarteringen af 120 mand rare gæster, var på bekostninger nær gået heldig af, og intet var ramponeret. 2 par støvler, 2 barberknive og en sølv skuemønt var blevet ranet, ellers var alt i behold." (J. Wulffs dagbog af 3/5 1848).

I det nordlige Slesvig måtte de nye embedsmænd indføres i deres embeder med militær, thi de mente ikke deres liv sikker. Fra Danmark modtog vi af og til opmuntrende efterretninger. Vi skulle kun holde ud, vi skulle nok blive befriet. Der taltes om, at svenskerne og russerne ville komme os til hjælp, men især de tysksindede ville ikke skænke dette tiltro. De glædede sig og triumferede.

I Tønder var den gamle herredsfoged Dröhse²² blevet afsat og Lundius²³ indsat i hans sted. Som amtmand var *Gerichtshalter* Hansen fra Læk blevet indsat.

Den 27. maj læste vi i *Altonaer Mercur* general Wrangels proklamation til jyderne, i hvilken han pålægger dem en krigsskat på 2 millioner specier til erstatning for de af den danske marine kaprede skibe. Denne skat skal fordeles efter hartkorn, dog således, at hovedgårdenes frie hartkorn betaler dobbelt.²⁴

I disse dage havde man i Tønder travlt med at forberede alt til en festlig modtagelse af prins Frederik, som den 29. maj skulle være kommet til byen med en hærafdeling. Man havde oprejst æresporte, strøet grønt og blomster på gaden, men han nåede kun til Løgumkloster, hvor han fik ordre til at begive sig til østkysten. Dagen derpå erfarede vi grunden. En flygtning fra Haderslev berettede, at denne by tillige med Aabenraa var besat af danske tropper, medens de tyske havde trukket sig tilbage til Flensborg. Denne for os så glædelige efterretning om Wrangels tilbagesøg gav os nyt mod og godt håb, og vi erfarede siden, at de tyske tropper var trukket ud af Jylland, fordi andre magter, især Rusland, havde truet med at gribe ind, hvis Jylland ikke blev rømmet.

I begyndelsen af juni så vi igen danske tropper herude på vestkysten. 200 mand ankom til Løgumkloster, hvor de tog 25 tyske soldater til fange. Der fortælles, at 13 tysksindede, blandt hvilke embedsmændene, flygtede bort fra Løgumkloster samme dag.

Den 3. juni kom der flere danske tropper til Løgumkloster. De agtede sig den næste dag til Tønder, hvor der i den anledning blev stor angst. Den næste dag trak de danske tropper sig ud af Løgumkloster nordpå, og de tyske fortropper rykkede ind

²² Justitsråd M.C.G. Dröhse (1780-1856), valgt til den slesvigske stænderforsamling 1838.

²³ Den tysksindede advokat Hildemar Lundius (1790-1879), Tønder.

²⁴ General Friedrich von Wrangel (1784-1877) havde i krigen mod Danmark i 1848 overkommandoen over de samlede styrker fra Preussen, Det Tyske Forbund og Slesvig-Holsten. Wrangel havde ikke mulighed for at inddrive den omtalte krigsskat, da han efter internationalt pres var nødt til at rømme Jylland (området nord for Kongeåen) allerede den 25/5 1848.

i byen, som de dog straks forlod igen. Sådan gik det frem og tilbage i de dage på vor egn.

Deltagelse i efterretningsvirksomhed

Ved min afrejse fra Fanø havde jeg lovet kommandør Ellbrecht stadig at lade ham vide, hvad der passerede. Dette løfte holdt jeg også.

Af mangel på skibe kunne oprørerne ikke skaffe den nødvendige besætning over til vesterhavsøerne. Jeg fik da efterretning fra kommandør Ellbrecht om, at han havde samlet en lille flotille af krydsbåde, hvormed han agtede sig sydpå til Før. Han bad mig om at lade ham vide, om der var noget fjendtligt i sigte. Han fik den underretning, at der kun i Tønder lå et detachment af en forhenværende dansk bataljon, som nu var i oprørernes tjeneste, kommanderet af den forhen omtalte kaptajn Varmer, som nu var blevet major.

Højer Kanal. Udateret postkort.

Det vakte stor bestyrtelse blandt befolkningen i Højer, da de så et armeret krydsfartøj ligge uden for Højer Kanal med Dannebrog i toppen. Der blev holdt stadig udkig efter den, og om natten blev jeg overrasket ved, at et menneske bankede på min dør. Det var et bud, afsendt fra kommandøren med en del breve til danske autoriteter. Han anmodede mig om at besørge dem til Danmark. Overbringeren var en forhenværende krydsassistent Schmidt, iført pjækkert og vest med ankerknapper. Båden lå ved Højer ladeplads med to matroser i samme dragt. Jeg fik en ikke ringe skræk over en sådan dristighed og bad ham forestille

kommandøren det farlige i på en sådan måde at gå i land midt iblandt fjender, thi han udsatte jo mig for at blive slæbt bort til Rendsborg, og så kunne jeg ikke længere være ham og andre til nytte. For at dække sagen så godt som muligt, gav jeg ham en flaske blyvand og ordre til, hvis han blev anholdt, at fortælle, at han havde været på apoteket efter det, da der var faldet en mand ned og havde slået sig.

Det viste sig, at min formodning var rigtig, thi ude på vejen luskede folk omkring for at se, hvor han var gået hen. De fulgte også efter ham ned til båden, og det var med nød og næppe, at han undslap. Havde han ventet noget længere var han sikkert blevet stoppet og bragt til Tønder som spion.

Krydsbådene tog så vejen til Før, og da det blev meldt til Tønder fik det derværende militær travlt med at sætte sig i bevægelse for at fange dem. Den samme eftermiddag kom pludselig flere vogne kørende med militær, som hurtigt bemærkede sig de to små jagter, som brugtes på farten til Hamborg. De tvang skipperne til at sætte dem over til Før. En doktor i Højer ved navn Hansen blev beordret med som læge, og så sejlede ekspeditionen til stor morskab for os danske, som nok kunne tænke, at de danske søfolk skulle vide at traktere dem efter bedste skøn, når det måtte lykkes dem at komme tyskerne på skudvidde.

Det første, jeg havde at gøre, var at sende ilbud til Ballum for derfra at advare det ved Rømø liggende krydsfartøj, sådan at det igen kunne sende bud til kommandøren, som lå ved Før med sine krydsbåde. Det lykkedes også.

Da de to fra Højer med mandskab afsendte skibe var kommet vel uden for Højer Kanal, fandt begge skippere det bedst overensstemmende med deres tarv at sætte fartøjerne på grund. Derfra måtte de se på, hvorledes det fra Rømø kommende krydsfartøj passerede forbi sydpå. Den næste flodhøj bragte tyskerne flot igen, og de kom over under Før. Men, o ve! Der lå hele den danske flotille og viste tænder. Om bord var også landfogeden og toldmesteren fra Før. Dem havde kommandøren sikret sig tillige med deres kasser.

Tyskerne sendte så en parlamentær af sted i en båd for at opfordre danskerne til at overgive sig og til at udlevere fangerne. Kommandøren svarede ganske roligt, at han gav dem frist indtil de kom om bord i deres skib igen, så skulle han nok vise dem noget andet.

De var også næppe kommet om bord, førend de hejste sejl og benyttede den gunstige vind til skyndsomt at stikke af. Til Højer kom de tilbage med en forfærdelig søsyge og med utrolige beretninger om de svære kanoner, de havde set blinke på de danske fartøjers dæk. Dette havde tvunget dem til at vende om, da de ingen kanoner havde med på deres ekspedition. Der måtte jo åbenbart være

forræderi med i spillet, thi ellers kunne de let have overrumplet dem og taget dem alle til fange.

Jeg mærkede nok, at der trak et uvejr op, især da det menneske, jeg havde sendt til Ballum, ikke kunne holde tæt med, i hvad ærinde han havde været der.

Til forhør i Tønder

Den næste nat, natten mellem første og anden pinsedag, klokken 2-3, blev jeg pludselig vækket ved en frygtelig alarm, som min hund gjorde. Da jeg så ud af vinduet, vrimlede haven med soldater, som omringede huset. Da jeg havde fået nogle klæder på, gik jeg ud og lukkede døren op. Straks omringede soldaterne mig, mens en officer greb mig i kjolen og spurgte, om jeg var apoteker Nagel. Da jeg havde bekræftet dette, forlangte han, at jeg skulle bevise, at jeg virkelig var den person. Derpå indlod jeg mig naturligtvis ikke. Ville han ikke tro mig, kunne han lade være, og jeg spurgte om anledningen til, at jeg således blev overfaldet i mit eget hus.

Han præsenterede sig så for mig som løjtnant v. Dyring og erklærede, at han var udsendt for at arrestere mig i den provisoriske regerings navn.

Hertil svarede jeg, at jeg aldrig havde anerkendt den provisoriske regering, og at jeg anså det for ganske ulovligt. Kun for overmagten ville jeg bøje mig. Havde han ordre til at arrestere mig, så var det jo hans sag, men jeg ville gøre ham opmærksom på, at min medhjælper var løbet bort, og mit apotek kunne ikke således stå uden personale, thi hvem skulle så lave medicinen til de syge. Det var ikke hans sag, svarede han. Han havde ordre til at føre mig til Tønder.

Jeg ville så først have mit tøj på, og da jeg i den anledning gik til sovekammeret, ville han sende en underofficer med. Da jeg indvendte, at min kone lå i sengen der, svarede han ganske storsnudet, at det måtte hun finde sig i, thi han lod mig ikke af syne.

Jeg måtte så lade min kone kaste tøjet ud til mig, og i nærværelse af dette selskab klædte jeg mig på.

Da jeg var påklædt, ville de undersøge huset og efterse mine skuffer for at finde papirer osv. Alt sådant var heldigvis bragt af vejen, og der fandtes intet, som kunne kompromittere mig. De undersøgte så hele huset, sengene blev der vendt op og ned på, under sengene blev der søgt, og skabene blev lukket op. Ovenpå i et gæstekammer vakte især et stort aflåst skab deres mistanke, og her gik det

pludselig op for mig, at de søgte en person. Da jeg nølede med at lukke omtalte skab op, og da jeg lod, som om jeg ikke kunne finde nøglen, blev de endnu mere mistænksomme. Fire mand med skarpladte geværer blev hentet op, og da jeg endelig fik skabet lukket op, styrtede de løs på en gammel frakke, som hang der.

De blev jo lidt lange i ansigtet. De befalede mig at gøre mig rejsefærdig. Jeg ville dog først have kaffe, og da jeg i den anledning kom ned i stuen, havde min kone i mellemtiden sat kaffe på bordet og flere kopper i den mening, og også officeren og underofficeren skulle have kaffe. Da jeg så dette og bemærkede, at de herrer nok så gemytligt satte sig til rette i sofaen, sagde jeg, at det kun var mig, som skulle have kaffe. Jeg agtede ikke at traktere mit fædrelands fjender. Hvis de ville have noget, kunne de få det på kroen.

Derover blev de meget fortørnet, stod op og gik ud i haven. Kort efter kom underofficeren ind og sagde, at jeg skulle skynde mig at komme. Dertil svarede jeg, at jeg kom, når jeg var færdig. Hvis de ikke var tilfreds med det, kunne de tage mig med magt.

Omsider gik jeg da ud til dem, og der blev jeg anbragt på en vogn, som de i mellemtiden havde presset til ægtkørsel. Så mange soldater, som vognen kunne rumme, kravlede op med, mens resten måtte gå.

I dette optog kom jeg til Tønder kl. 7 om morgenen. Der blev jeg afleveret til den før omtalte major Varmer, som imidlertid endnu ikke var stået op. Da han var blevet påklædt, kom han ud til mig. Kort efter kom en tjener med kaffe til to personer. Majoren bød mig den ene kop, men jeg bukkede og takkede. Jeg havde drukket kaffe, inden jeg tog hjemmefra. Han mente, at man nok kunne gøre den ting om igen, men jeg bukkede kun i tavshed.

Omsider sagde han: "De må undskylde, at jeg således har måttet forstyrre Dem i Deres nattero, men min egen sikkerhed fordrede det. Jeg kunne ikke lade Dem blive siddende i Højer og risikere her pludselig at blive overrumplet."

"Hvorledes skal jeg forstå det?" svarede jeg. "Åh, stil Dem blot ikke uvidende" indvendte han. "De må vide, at jeg ved lige så god besked som De."

Tilfældigvis kom jeg til at slå øjnene i en avis, som lå på bordet. Deri blev der berettet, at efter sikker meddelelse var der landsat 10.000 mand danske tropper i Ballum. Nu kunne jeg forstå, hvorfor der hele tiden var udsat forposter mod nord og hvorfor de havde haft så travlt med at komme af sted fra Højer igen, da de havde arresteret mig.

Varmer fortalte mig, at der var kommet så mange klagepunkter mod mig, så han så sig nødsaget til at sikre sig min person.

"Det gør mig ondt" svarede jeg, "at jeg blevet anset for en så farlig person. Jeg ved dog ikke andet, end at jeg har været og er endnu den dag i dag min konge huld og tro, og det kan da ingen forbrydelse være. For resten må jeg bede Dem om snarest muligt at tilendebringe, hvad De har at forhandle med mig, thi mit apotek står uden personale, og De kan ikke forsvare at lade de syge ligge og vente på medicin. Hvis De har en virkelig grund til at lade mig afhente, så må jeg bede Dem om at sige hvorfor, men ellers lade mig rejse hjem igen."

Han bad mig derpå tage plads og fremdrog så et papir fuldt af klagepunkter over mig.

Så begyndte forhøret. Da jeg sad ved siden af ham, kunne jeg meget godt læse alt, hvad der stod i papiret, og altså forberede mig på svaret. Til alle hans spørgsmål svarede jeg, at der gik så mange løgnehistorier i sådanne tider, at man ikke kunne tro ret meget af det. Jeg vidste intet om alt det, han spurgte om, men hvis han havde beviser, så kunne han jo komme frem med dem eller nævne de personer, som havde angivet sådant.

Omsider vendte han sig om til mig og sagde med en forfærdelig mine: "Ja, men nu kommer det vigtigste! De har haft besøg af en dansk søofficer!"

Jeg: "Ja, det er ganske rigtig."

Han: "De indrømmer det altså?"

Jeg: "Ja, naturligvis!"

Han: "Hvornår var det?"

Jeg mærkede straks, hvad han sigtede til, og at det bud, som kommandør Ellbrecht havde sendt i land til mig, var af rygtet blevet til en officer. Jeg svarede derfor ganske roligt: "Så vidt jeg husker, var det i oktober 1847."

Han: "Nej, jeg mener i denne tid, i de sidste dage."

Jeg: "Nej, deri tager De fejl, min herre."

Han: "Det nytter ikke at nægte det, thi vi har fanget ham sidste nat, og De vil blive konfronteret med ham."

Jeg: ”Det vil glæde mig meget, hr. major, i disse sørgelige tider at se en landsmand og at trykke hans hånd.”

Majoren bed sig i læben og undertrykte sin ærgrelse over således at blive spottet. Og det blev ikke bedre, da jeg tilføjede: ”De kender danskerne dårligt, og dog har De tjent i den danske hær.”

Han blev så rasende over disse mine ord, at han truede mig med en kugle. Jeg tog sagen mere med ro og forsikrede, at min død ville blive hævnnet på majoren.

Da han ingen vegne kunne komme med mig, førte han mig hen på amtshuset²⁵ til den nylig indsatte amtmand, forhenværende *Gerichtshalter* Hansen fra Læk. Hansen var en meget respektabel mand og vistnok en af de få, som af sit hjertes fuldeste overbevisning forfægtede sin sag. Han ofrede hele sin formue derpå. Vi kendte hinanden personligt og havde ofte drøftet de politiske forhold med hinanden. Jeg havde da ofte haft lejlighed til at beundre den overbevisende måde, på hvilken han forfægtede sin sag.

Andreas Hansen (1795-1860) blev i 1848 af den provisoriske regering udnævnt til amtmand i Tønder. Den 22/9 1849 blev Hansen afsat af bestyrelseskommissionen, men hans efterfølger Hugo von Plessen blev med stenkast jaget ud af Tønder af en rasende folkemængde. Da bykommandanten, den preussiske major von Wussow, beordrede de preussiske soldater til at arrestere Hansen, begik soldaterne mytteri, og så blev Andreas Hansen på sin post. Efter slaget ved Isted den 25/7 1850 måtte Hansen imidlertid i hast flygte fra byen. På billedet amtmandsboligen.

²⁵ Der er formentlig tale om amtstuen fra 1649 beliggende på hjørnet af Gråbrødrevej/ Frigrunden (før 1970: Møllevej/Slotsgade).

Da han nu så mig komme ind af døren, trådte han straks venlig hen til mig, tog mig i hånden og sagde: "Hvad har De nu gjort, kære Nagel, at De således bliver bragt hertil? Jeg har ofte tænkt på Dem. Jeg kender jo Deres patriotiske sindelag og har ofte tænkt på at skrive til Dem og bede Dem om at være forsigtig, thi vi har jo nu magten, og det nytter ikke at stride imod."

Majoren sagde derpå til amtmanden, at han bragte mig som arrestant, thi selv kunne han ikke få noget ud af mig. Han havde nu spildt en halv time på at forhøre mig, men jeg var en alt for snu person.

Dertil svarede amtmanden: "Hvad skal det til med alle disse arrestationer? De fører kun til, at de danske tager nogle igen, og man gør mere skade end gavn dermed. Man ophidser kun folket endnu mere imod os, og det bringer intet godt. Har De, hr. major, haft ulejlighed med at slæbe ham herind, så forhør De ham selv. Og kan De intet få ud af ham, så må han vel intet have at bekende, og så må De lade ham gå hjem igen."

Majoren bad dernæst amtmanden om en samtale under fire øjne. Da han kom ud igen fra sideværelset, sagde han, at jeg var nødt til at blive, indtil han fik tid til at forhøre mig.

Jeg blev da bragt ind på et værelse på amtshuset, hvor jeg tilbragte flere timer. Jeg fik noget at spise og sov en god middagssøvn, indtil jeg blev vækket ved, at en person stod og ruskede i mig og sagde, at jeg skulle følge med ham. Da jeg kom ned i forhørsstuen, traf jeg der min svigerfar Jens Wulff, som havde fået et brev fra min kone om det skete og så straks var rejst til Tønder for at tale min sag. Han var villig til at stille kaution for mig, idet han forklarede, hvor nødvendigt det var, at jeg hurtigst muligt kom hjem til mit apotek igen.

Amtmanden sagde, at han først måtte have mig i forhør og se, hvad der kom ud af det. Han bad så min svigerfar om at komme op igen om en times tid.

Jeg blev så placeret foran mine forhørsmænd, som bestod af amtmanden, majoren og en advokat Lundius som inkvisitor. Den sidste var en snu advokat, så jeg havde al min åndsnerverværelse behov for at undgå de mange fælder, han stillede for mig. Jeg opfordrede dem til at komme frem med beviser, men da majoren ingen beviser havde at fremføre, blev forhøret sluttet.

Amtmanden erklærede mig da for fri, men herover blev majoren vred, og han forlangte, at jeg skulle holdes tilbage som arrestant.

Dette ville amtmanden ikke tillade, og idet han henvendte sig til majoren, sagde han: "De har overgivet ham til den civile domstol, og kan De ikke fremføre beviser for Deres beskyldninger inden en time, så er manden fri, da der er stillet kaution for ham."

Jeg blev da igen ført op på mit værelse, og efter en times forløb fandt jeg skildvagten foran min dør borte. Så spadserede jeg ganske roligt ud i byen op og ned ad gaden til stor ærgrelse for de gode tønnderanere.

Jeg kørte så hjem med min svigerfar. I Møgeltønder blev vi modtaget med stor jubel, og da vi kom til Højer, var glæden stor.

Fængslet i Tønder

Jeg kunne imidlertid forudse, at det ikke ville blive derved, og at jeg måtte være belavet på igen at komme af sted. De militære autoriteter ønskede mig jo fjernet.

Da min medhjælper var knebet ud af frygt for at blive taget til soldat i oprørshæren, måtte jeg se mig om efter en anden. Jeg fik også fat i en, men han blev opholdt ved grænsen og måtte om ad Ribe for at nå hertil. Inden han nåede til Højer blev jeg en middag ubehageligt overrasket ved, at pigen bragte den efterretning, at en kalechevogn med to officerer holdt for døren. Da de kom ind, viste det sig, at den ene var en løjtnant Huno v. Holstein af første dragonregiment, en søn af en dansk officer. Han havde ladet sig forlede til at træde over til oprørshæren. Den anden var en auditor Brackel, som havde et i høj grad utiltalende ansigt.

De kom for at undersøge alle gemmerne for at finde papirer, der kunne fælde mig, men jeg havde naturligvis sørget for, at intet forefandtes.

Da de var færdige, fik jeg ordre til at følge med dem og at tage tøj med for længere tid. Da de ønskede, at jeg skulle stige ind i den medbragte wienervogn, erklærede jeg, at det gjorde jeg ikke. Jeg holdt mig for god til at sidde i den samme vogn som de, og hvis de ikke ville tillade mig at tage min egen vogn, så gik jeg til fods. Godvillig fik de mig ikke dertil.

Løjtnanten blev meget bevæget og sagde: "Værsgo, tag De Deres egen vogn." Derpå gik han hurtigt ned i haven, hvor pigen så, at han tørrede sine øjne.

Auditøren derimod satte et meget trodsigt ansigt op og tog plads på bænken uden for døren, indtil jeg var færdig.

Vi kørte så af sted, ledsaget af dragoner, som i nærheden af Møgeltønder blev sendt forud for at undersøge forholdene. Man var nemlig bange for, at der i denne by skulle være sammenløb for at befri mig. Naturligvis gik alt roligt af.

I Tønder blev jeg afleveret til arrestforvareren. Behandlingen i arresten var så slet som muligt, et dårligt logi, en snavset seng, fordærvet mad, en skildvagt, som uafsladelig, dag og nat, trampede uden for min dør og lige over for mig et lokale, hvor alle de slesvig-holstenske officerer festede og sang alle slags slesvig-holstenske heltestykker.

Da den første sorg over adskillelsen fra hjemmet havde sat sig, blev jeg trodsig og ville vise, at jeg ikke lod mig gøre forknytt. Når de begyndte deres lapsestreger lige over for, lukkede jeg vinduet op, tændte min lange pibe og stak den ud af vinduet. Når nogen lod sig se derovre, viste mit ansigt just ikke stor respekt. En af dem var en søn af hertugen af Augustenborg. Han blev en dag ærgerlig over bestandig at have mig stående i vinduet, hvorfra jeg kunne høre, havde de talte om. Han befalede derfor skildvagten at lukke vinduet, som ikke var højere oppe, end at han kunne nå det med geværet. Han forsøgte så med geværkolben at lukke vinduet, men jeg satte albuen imellem, og resultatet blev, at vinduet gik i stykker. Prinsen sagde da til skildvagten, at han skulle lade være, og i den følgende tid lukkede officererne straks deres vinduer, når jeg lukkede mit op.

Nagel var med stor sandsynlighed fængslet i porthuset til det tidligere slot Tønderhus. I dag rummer porthuset Tønder Museum.

Således forløb ti dage.

Engang havde jeg besøg af min kone, men da vor samtale skulle overværes af en løjtnant, bad jeg hende om snart at begive sig hjem igen, thi det var alt for oprørende, at en sådan person skulle være vidne til sligt.

Løjtnanten blev opbragt over disse mine ord, og jeg modtog så intet besøg mere.

En nat blev der pludselig røre på gaden, og da jeg stod op så jeg, at militæret trak ud af byen nordpå. Min skildvagt var også borte, og jeg glædede mig til nu at kunne komme hjem igen, da mit apotek i al den tid havde stået lukket. Min medhjælper var nemlig ikke kommet.

Det viste sig imidlertid, at døren var lukket, og da jeg hen på formiddagen trængte til at komme ud, gjorde jeg anskrig. Men ingen ville lukke mig ud, indtil en forbigående præst forbarmede sig over mig og gik op til borgmesteren, som så sendte en politibetjent, der førte mig ud, men straks efter låste mig inde i mit værelse igen.

Til Bredsted

Om middagen blev døren atter lukket op, og ind trådte auditøren med det ubehagelige ansigt. I en bydende tone befalede han mig, at jeg skulle gøre mig rejsefærdig til klokken 2, og hvis jeg ønskede noget fra mit hjem, kunne jeg straks sende et brevkort til min kone, som så skulle blive underrettet om, hvorhen jeg blev bragt, for at kunne sende mig det ønskede.

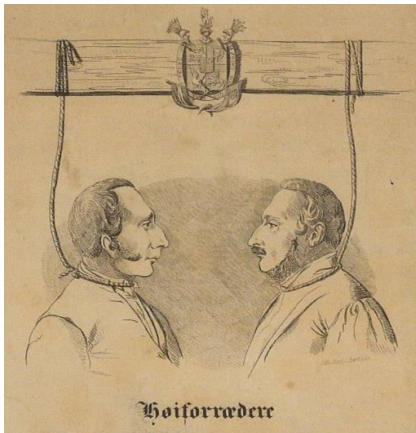
På mit spørgsmål om, hvorhen rejsen gik, svarede han: "Det angår ikke Dem." På mit spørgsmål om, efter hvis befaling det skete, svarede han: "Efter højere befaling."

I min forbitrelse svarede jeg ham, at han vist skammede sig ved at nævne navnet på denne "højere befaling". Jeg formodede, at det var Prinsen af Nør. Han var nemlig højstkommanderende for arméen.

Klokken 2 holdt der en vogn for døren, på hvilken der sad en rejsekammerat, en skolelærer fra Rørkær ved navn Jens P. Kloster, som også var blevet stukket ind formedelst sin trofasthed mod konge og fædreland.

Bag ved os sad to dragoner bevæbnet til tænderne. Det blev os forbudt at tale sammen, men vi gjorde det alligevel. Hver gang den dragon, som havde kommandoen, forbød mig det, svarede jeg altid, at jeg ikke forstod tysk. Da han omsider tiltalte mig på dansk, skammede jeg ham ud, fordi han, som talte det samme sprog som jeg, ville forbyde mig at tale. "Vi er altså alle sammen danske; men hvad er grunden til, at jeg ser en dansk i en sådan uniform, tjenende mod sin konge?"

Så blev det hans tur til at tie stille.

T.h. Frederik Emil August (1800-1865), prins af Augustenborg, men oftest kaldet prinsen af Nør. På billedet sammen med sin bror, hertug Christian August. Brødrene, som var fætre til den danske konge, kæmpede for et selvstændigt slesvig-holstensk hertugdømme, hvilket fra dansk side blev sidestillet med højforræderi. Prinsen af Nør indtrådte i den provisoriske regering den 24/3 1848 og stod i spidsen for kuppet mod fæstningen i Rendsborg. (Illustr. fra *Aufbruch & Bürgerkrieg*).

I den første kro, vi kom til, trakterede jeg dem med et glas grog, og den gamle dragon åbnede så sit hjerte for mig. Han sagde, at det gjorde ham ondt, at han således som gammel underofficer, der havde tjent kongen tro i så mange år, var blevet nødsaget til at følge regimentet mod sin vilje. Men således var det gået flere end ham. De blev uden videre kommanderet til at følge deres fane og regiment og at stride mod deres konge. Han håbede imidlertid, at han ikke ville blive brugt dertil. Hidtil havde han kun forrettet ordonnanstjeneste.

Han betroede mig så, at vi ikke, som vi mente, skulle til Rendsborg, men at vi skulle afleveres til landfogeden i Bredsted til civil arrest. Rimeligvis var der ikke plads til os i Rendsborg, thi overalt blev de tro undersåtter, der gjorde sig bemærket som førere, sat i fængslerne, da den provisoriske regering ikke tålte nogen modstand. Et sådant regimente skulle jo tvinge folk ind under deres lyksaliggørende regering.

Klokken 9 om aftenen nåede vi da Bredsted. Uden for byen var der forsamlet en masse pøbel for at se de to fanger, og under hujen og piben kørte vi igennem den lange by ud til landfogderiet for kort efter at blive kørt tilbage ad samme vej til nordenden af byen, hvor arresthuset var beliggende.²⁶

²⁶ Arresthuset var et såkaldt stokhus (militært fængsel), som lå i Norderstr. 25.

Hos landfogeden, en gammel bekendt, forhenværende birkefoged Carstens²⁷ i Løgumkloster, Ridder af Dannebrog, blev fængselsreglementet oplæst for os, og det blev på det strengeste pålagt os at rette os efter det, da vil ellers ville blive værre behandlet.

Jeg vendte foragtelig manden ryggen. Han, som i sin tid glædede sig så meget over at have modtaget ridderkorset og som havde aflagt den dermed forbundne riddered, han var nu trådt i oprørets tjeneste.

Han mærkede meget godt, at jeg betragtede ham med foragt, og i en streng tone befalede han den tilstedeværende overpolitibetjent at bringe os til vort logi. Gennem byen blev vi igen ledsaget af den dannede pøbel, som løb ved siden af vognen.

Fængslet i Bredsted

Klokken 10 blev vi da afleveret i arresthuset, og jeg blev stukket ind i et mørkt rum. Det var forbudt at have lys. I mørke fandt jeg en træbænk og et bord med en vandkrukke. På træbænken lå et uldent tæppe og en skråpude. Det var altså mit natteleje. Luften var tung, og mens jeg således mismodig sad og tænkte på mit hjem, gik døren op, og ind trådte arrestforvareren, som meget høfligt spurgte, om jeg ønskede noget at spise. Ærgerlig som jeg var, svarede jeg ham: "Ja, bring De mig kun mit tørre brød, det er velsagtens det traktement, som hører til dette logi. Men skynd Dem med at komme ud, thi det ærgrer mig kun at se Dem."

Da han var gået, fortrød jeg straks, at jeg havde talt således til ham. Jeg kunne jo nok tænke, at han havde gjort det i en god mening, og han kunne jo ikke gøre ved, at jeg var bragt hen til ham.

Jeg blev derfor meget glad, da døren nogen tid efter atter gik op og manden trådte ind med en god kop te, en tallerken smørrebrød og et lys, for at jeg kunne se at spise. Han sagde da, at jeg ikke havde nødig at være vred på ham, thi han havde ingen del i dette. Han havde ordre til at give mig en anstændig forplejning.

Jeg spurgte da, om det var muligt at få en seng, thi jeg væmmedes ved at ligge på det leje, der fandtes. Jeg ville jo gerne betale for den. Han skaffede mig så til leje en

²⁷ Johann Hinrich Carstens (1795-1870), landfoged i Bredsted i 1832 og 1844-50. Carstens var overbevist slesvig-holstener og forsøgte straks efter dannelsen af den provisoriske regering i marts 1848 at oprette en borgervæbning med våben fra arsenalet i Rendsborg. Efter det tabte slag ved Isted flygtede Carstens i august 1850 til Holsten.

seng med sengeklæder. Den opfyldte næsten hele cellen, så at der kun var plads til et bord og en stol.²⁸

Da jeg havde fået dette, klædte jeg mig af første gang, siden jeg forlod mit hjem, da jeg i Tønder ikke havde gjort det på grund af den snavsede seng. Jeg gik da til sengs. Det snurrede i mit hoved, og det var, som skulle jeg miste forstanden. Jeg havde været i stærk åndelig spænding i Tønder og på hele rejsen, hvilket havde taget stærkt på mine kræfter. Jeg faldt dog straks i søvn efter at have nedskyllet et par glas vand. I søvne blev jeg plaget af forfærdelige drømme, og det var højlys dag, da jeg vågnede. Jeg plagedes af tørst og drak atter et par glas vand, vendte mig om på den anden side og sov videre. I halvvågen tilstand hørte jeg nogen tale i min nærhed, men jeg var ikke i stand til at åbne øjnene.

Omsider vågnede jeg ved, at der var larm ved døren, skodderne blev slået fra, døren gik op og arrestforvalteren trådte ind. Han hilste på mig og spurgte til mit befindende. Jeg kunne ikke nægte, at jeg var flov og afkræftet. Det svimlede for mig, da jeg rejste mig op i sengen. Han fortalte mig da, at han havde været meget urolig for mig, thi jeg havde sovet hele to nætter og én dag, og det var nu op ad formiddagen den næste dag.

Jeg kunne slet ikke rigtig samle mine tanker, men bad dog om at måtte blive liggende. Han havde haft doktoren hos mig, og han havde sagt, at jeg helst måtte sove, det var vist det, jeg trængte til. Efter at have fået noget varmt at drikke, lagde jeg mig atter til at sove, og den næste morgen vågnede jeg som sædvanlig og følte mig særdeles godt tilpas. Min gode natur havde besejret en svær sygdom, som var følgen af den overanstrengelse og de sjælelige lidelser, jeg havde haft i den sidste tid.

Da jeg havde samlet mine tanker, indså jeg, at der intet andet var at gøre end at finde sig i det uundgåelige. Jeg var nu engang arrestant og måtte se at finde mig til rette under de nye forhold, så godt jeg kunne. Da arrestforvareren kom ind til mig, kunne jeg gøre mig det bekvemt, da jeg for betaling havde fået en seng. Min lejlighed var jo kun lille, men jeg vidste, at der bag ved arresthuset fandtes en lille have.²⁹ Jeg bad ham da om lov til at komme lidt derud for at trække frisk luft, mens min seng blev ordentligt udluftet.

²⁸ Først i 1845/46 havde den slesvigske overret givet tilladelse til, at fængselscellerne i kælderens kunne forsynes med ovne. I tiden før var der en betydelig dødelighed blandt arrestanterne.

²⁹ To amputerede sætninger i originaludgaven, som her er rekonstrueret.

Vi tilbragte så en times tid i den friske luft. Så måtte jeg igen ind i lukafet, da han skulle ud til landfogeden. Jeg fik ham da til at bringe noget tobak, en flaske portvin og noget papir, hvilket han også besørgede. Da han kom hjem igen, drak vi et glas vin sammen, og samtalen begyndte på en mere ugenert måde. Efter at han havde fortalt, at han i sin tid havde tjent ved den kongelige hestegarde i København, sagde jeg ham rent ud, at jeg ikke kunne tro, at en mand, der havde stået kongens person så nær, kunne dele det oprørske partis anskuelse. Han tilstod, at alene omsorgen for at beholde sin stilling havde bevæget ham til at blive og anerkende regimentet i det håb, at der nok kom bedre tider igen. Han havde ingen ed aflagt og kun adlydt, hvad hans foresatte befalede ham. De måtte jo vide, hvad de gjorde.

Jeg sagde da, at han meget godt kunne lade mig tilbringe den tid, da han var hjemme, ude i haven. Jeg ville give ham mit æresord på, at jeg ikke ville undvige. Hvor skulle jeg også være flygtet hen, thi overalt var jeg omgivet af fjender.

Hver morgen klokken 6 stod jeg op og tilbragte så hele morgenstunden i haven med at læse og ryge tobak. I den tid blev min celle udluftet og gjort i stand, og når han så skulle af sted, blev jeg igen lukket inde. Jeg havde fået anskaffet mig et ris papir, af hvilket jeg forfærdigede papirposer til mit apotek. Det var en rar afveksling, thi at sidde hele dagen og læse var jo uudholdeligt. Jeg tænkte så på min hustru og min lille dreng, mens jeg arbejdede, tænkte også på mit ulykkelige fædreland og alle de gode venner.

Fra krigsskuepladsen hørte jeg kun de tyske avisers løgnagtige beretninger om de tyske sejre og om, hvad tyskerne foretog sig.

Hver uge skrev jeg et brev til amtshuset i Tønder, som var min nærmeste autoritet, og forlangte at blive løsladt eller at blive stillet for en domstol. Hvis det ikke kunne lade sig gøre, ville jeg dog gerne have at vide, hvorfor jeg var blevet arresteret. Jeg fik dog aldrig svar derpå.

Alle breve, jeg skrev til min hustru, skulle først læses af landfogeden. Der kunne derfor ikke være tale om noget fortroligt, hvorfor jeg i reglen skrev en hel del om oprørerne, som havde revet mig bort fra hjemmet. Disse breve blev aldrig tilstillet min kone, erfarede jeg senere.

Vor eneste underholdning skete derfor gennem min svigerfar, som dengang lå på uldhandel i Husum. Han leverede mig hemmeligt breve fra min kone og bragte mine til hende igen. Endskønt arrestforvareren skulle være til stede ved vor underholdning, var han dog altid så honnet at lade os være ene, for at vi uhindret kunne tale sammen.

Efter således at have tilbragt tre uger, var amtmanden i Tønder vist blevet ked af mine breve, thi en dag kom arrestforvareren meget fornøjet og meldte mig, at jeg nu kunne komme hjem, og det var dog bedre end at sidde der. Jeg skulle blot underskrive denne revers, som han holdt i hånden. Så snart den i underskrevet tilstand var indleveret til landfogeden, ville der straks blive givet ordre til min løsladelse. Da jeg læste den, viste det sig, at den indeholdt intet mindre, end at jeg skulle anerkende den provisoriske regering og dens embedsmænd som mine rette foresatte og højeste autoritet. Dertil skulle jeg forpligte mig til at afholde mig fra al agitation og "landsförræderi"!

Mi svar på dette forslag bestod i, at jeg rev papiret i stykker, kastede det for fædderne af arrestforvareren og sagde til ham, at han kunne hilse landfogeden, at det svar fik han fra en mand, som ville forblive tro mod sin konge og sit fædreland.

Følgen deraf blev, at min frihed blev betydeligt indskrænket, og landfogeden kom selv for at se, hvorledes jeg havde det. Han var også så heldig at træffe mig i cellen, men skønt vi personlig kendte hinanden, og skønt han levede på venskabelig fod med min svigerfar, kom han dog ikke ind til mig, men blev stående uden for døren. Efter at have åbnet lemmen i døren spurgte han: "Nå, hvorledes befinder arrestanten sig, hva!?"

Jeg fandt ingen anledning til at svare, men gjorde kun en uærbødig bevægelse, som øjeblikkelig drev ham på flugt. Jeg hørte så, at han befalede, at der altid skulle være to skodder og to hængelås for min dør, og at jeg ikke måtte have lys i cellen.

Frygten for en visitation afholdt arrestforvareren fra at give mig min sædvanlige frihed i haven, men efter nogle dages forløb gik alt igen i den gamle gænge. Ja, min frihed blev endog forøget, idet jeg fik lov til at følge med arrestforvareren, når han i embeds medfør skulle på landet. Naturligvis blev han så også godt trakteret i kroerne.

Senere hen blev jeg stævnet til forhør hos landfogeden, hvor jeg fik ordre til at undlade at skrive til amtshuset. Jeg havde jo nu fået svar ved den tilsendte revers, som jeg selv havde forkastet. Endvidere blev det meddelt mig, at hvis jeg igen skrev sådanne breve som dem, jeg havde indleveret til viderebesørgelse til min hustru, så ville jeg blive sat under tiltale og komme til at lide den straf, som loven tilsagde for sådanne fornærmelser mod øvrigheden.

Jeg fik så ordre til at træde af, men i stedet for begyndte jeg at fortælle landfogeden, hvad jeg forstod ved ordet ære. Han selv havde brudt sin ed som kongelig embedsmand. Og så var han tilmed Ridder af Dannebrog. Kongen havde hædret ham som en tro og dygtig embedsmand. Hvorledes ville han kunne forsvare sin

handlemåde? Hans æresbegreber måtte jo være i en sørgelig uorden, og han fortjente enhver ærlig mands dybeste foragt. Under min revselsestale skreg han uophørligt: "Sæt ham ud, han er jo forrykt!" Ingen rørte mig dog, så jeg fik sagt, hvad jeg ville sige, inden jeg igen blev ført til arresthuset.

En sådan udrensning gjorde mig rigtig godt. Al den bitterhed, jeg så længe havde samlet på, var nu kommet ud og havde fået luft. Det virkede helt velgørende på mig. Jeg vidste nok, at de karle ikke kunne gøre det værre for mig, end det var, og jeg havde opnået at få sagt dem sandheden lige i øjnene.

Løsladelse på grund af våbenhvile

Så gik tiden igen sin sædvanlige gang, og jeg øjnede ingen mulighed for at komme tilbage til mit hjem igen. Ofte blev jeg grebet af dyb vemod, når jeg tænkte på, at jeg nu snart havde tilbragt tre måneder i fængsel. Men så trøstede jeg mig med den tanke, at der lever en Gud i himlen, som styrer og leder alt til det bedste. Det ville han også gøre i dette tilfælde.

Jeg blev derfor meget glad overrasket, da en politibetjent, som landfogeden sendte for at spadsere med mig, fortalte mig en del om den politiske stilling. Det, jeg der fik at høre, gav mig mod til at bede ham om at føre mig hen på et sted, hvor man kunne få fat på nogle aviser. Dette gjorde han også, og mens han nød et glas grog og en cigar, læste jeg i avisen. Jeg havde netop fået læst den afsluttede Malmøkonvention³⁰, da landfogeden trådte ind. Han så med forbavselse på mig og min ledsager, som blev alvorligt irettesat, og til mig sagde han, at det ikke var tilladt arrestanter at gå på værtshus.

Jeg viste ham avisen, hvorefter jeg ikke mere var arrestant. Jeg skulle endog have været sat i frihed for to dage siden. Jeg gjorde ham derfor ansvarlig for hver time, han havde ladet mig sidde over tiden, og forføjede mig så med min ledsager tilbage til arresten.

Den næste morgen klokken 5 blev jeg vækket af landfogedens fuldmægtig, der kom for at meddele mig, at jeg var fri. Landfogeden havde straks den foregående dag sendt en stafet til Slesvig til Prinsen af Nør for at få at vide, hvad han skulle gøre med mig. Svaret lød naturligvis, at jeg skulle slippes løs.

³⁰ Aftale om våbenhvile, som blev indgået mellem Danmark og Preussen den 26/8 1848. Fjendtlighederne blev indstillet i syv måneder, og krigsfanger og politiske fanger blev udvekslet.

Ordren fra landfogeden lød tillige på, at jeg selv havde at betale arrestforvareren for kosten. Han forlangte en rigsbankdaler om dagen. Jeg svarede, at jeg ikke havde bestilt dette logi. Den, der bestilte musikanterne, plejede også at betale dem. Tværtimod forlangte jeg en vogn til at køre mig hjem. Dertil svarede de, at jeg kunne gå på mine ben.

Dette ville jeg dog ikke, men jeg betalte gerne selv for befordring for at komme så hurtigt som muligt hjem til min kære hustru, barn og gode venner. Klokkeren 3 om eftermiddagen nåede jeg til Højer, efter at jeg på rejsen gennem Møgeltønder var blevet modtaget med stor begejstring.

Uden for Højer steg jeg af vognen, og kort efter blev jeg modtaget kærligt af min kære Theodora, som havde set mig komme ned gennem haven. Hun havde ventet mig hele dagen, da hun jo også havde læst i avisen om våbenstilstanden.

Alle var forbavsede over mit friske og sunde udseende. Jeg havde jo også haft god forplejning og havde bevæget mig meget i den friske luft.

For penge kan meget lade sig gøre – også hos tyskerne.

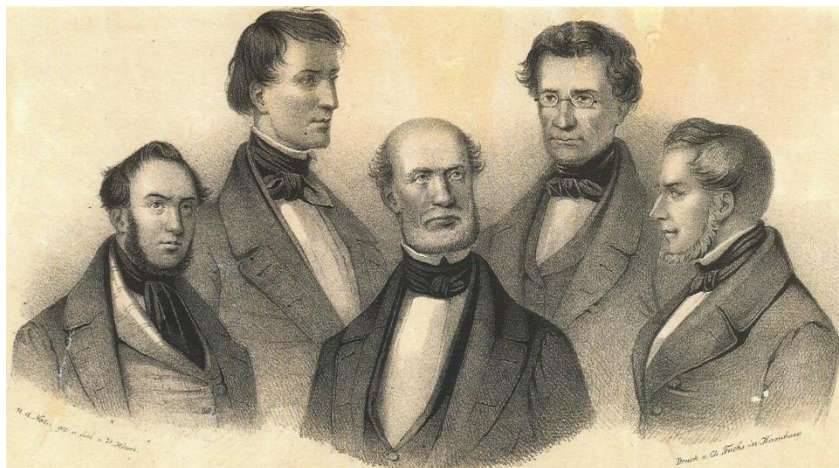
Oprør mod fællesregeringen

Der var altså våbenstilstand, men hvor længe vidste ingen.

Der blev nedsat en regering, som skulle bestyre Hertugdømmerne i den danske konges navn. Men Gud hjælpe os. Det var et utåleligt regimente.

Alle indtægter gik i den oprørske regeringskasse. Enhver dansk mand blev forfulgt, naturligvis ad rettens vej, og man fandt altid lovsteder til at få dom over dem. Alle våbendygtige unge mennesker blev udskrevet til krigstjeneste i den oprørske armé, og den regering, som skulle regere i den danske konges navn, regerede ganske i den modsatte ånd.

Flere steder nægtede man at betale skat. Således blandt andet i Forballum, hvor Niels Andersen ikke på nogen måde ville udrede skatten. Derfor blev der den 21. januar 1849 sendt soldater fra Løgumkloster til Forballum for at inddrive den. Da de kom derud, havde en afdeling militær fra Tønder allerede været der og taget tre heste. Niels Andersen ville de også have haft fat på, men han var flygtet.

Den dansk-tyske fællesregering bestod af (fra v. til h.) overappellationsråd Alexander Preusser fra Kiel, kammerherre Adolf von Moltke, greve Theodor Reventlow-Jersbek, landfoged Paul Boysen fra Heide og baron Ernst von Heintze. Regeringen tiltrådte den 22/10 1848, den samme dag som den provisoriske regering trådte tilbage. Fællesregeringen, som ikke havde nogen lovgivningsmæssig kompetence under våbenstilstanden, blev generelt ikke respekteret af de danske nordslesvigere. (Billede fra *Aufbruch & Bürgerkrieg*).

Den 22. januar kom det på grund af skattenægtelse til et sammenstød mellem militæret og landstormen ved Brøns.³¹

Efter våbenstilstanden

Der blev udstedt proklamationer fra den danske regering om, at vi bare skulle holde ud; der skulle nok komme en ende på den historie. Der førtes diplomatiske underhandlinger, som først skulle føres til ende.

Jeg havde også uddelt sådanne proklamationer og endogså tilsendt vor præst, pastor Momsen³² en sådan for at advare ham mod, hvad der ville komme.

Følgen deraf var, at jeg blev stævnet til amtshuset, og da jeg gjorde opmærksom på, at jeg havde gjort det i kongens interesse, blev jeg afvist med den besked, at kongen intet havde at sige, og at han ikke var berettiget til at udstede en sådan proklamation.

³¹ En dragon og tre bønder blev dræbt og adskillige bønder blev hårdt såret.

³² Joh. Ludwig Momsen (1803-75), præst i Læk og siden i Højer (1845-71).

Heldigvis var netop våbenstilstanden blevet opsagt fra dansk side, for, som det hed, at gøre en ende på den unaturlige tilstand, hvori befolkningen befandt sig.³³ Jeg slap derfor med en bøde på 100 rigsbankdaler kurant, som jeg imidlertid bad om henstand med, indtil der kom bedre tider.

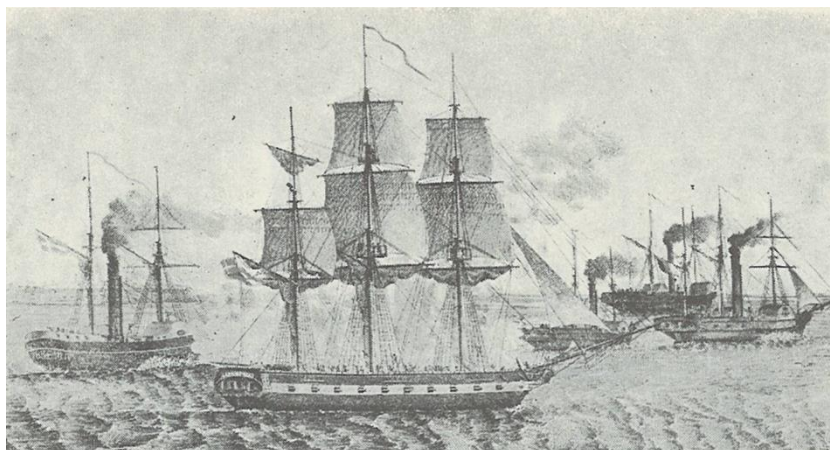
Hvis våbenstilstanden ikke var blevet opsagt, var jeg måske atter blevet stukket i fængsel, thi man var svært på jagt efter dem, der tog virksomt del i oppositionen.

Der var alvorlig røre i folket dengang, men vi havde en god samvittighed, hvilket ikke kan siges om vore modstandere. Dette lammede, så vidt jeg kan dømme, ofte deres energi.

”... denn Dreck gehört zu Hause im Dreck”

Krigen gik altså løs igen, men her på vestkysten mærkede vi dog ikke stort til dens rædsler.

Slesvig-holstenerne havde nu fået sig bygget en flåde af kanonbåde, som skulle beskytte vestkysten mod de danske krigsskibe. En afdeling af dem kom også til Før og Sild og løb undertiden ind til Højer. Ved List lå den danske korvet *Valkyrien*, og på List var der en lille afdeling dansk militær.

Hjuldampskibet *Geiser* og korvetten *Valkyrien* forfølger de tyske kanonbåde i Nordsøen den 4. juni 1849. (Billede fra Steensen: *Flåden*, København 1974).

³³ Våbenstilstanden blev opsagt den 25/2 1849 med virkning pr. 26/3 1849.

Korvetten ville ikke tro min meddelelse om, at en afdeling kanonbåde havde passeret Højer Kanal for at gå op ad vestkysten. Den næstkommanderende kaptajnløjtnant Møller trak hånligt på skulderen ad mit sendebud. Et dansk fartøj, som lå ved Ballum og ladede til Island, blev fra korvetten forsikret om, at den lå aldeles sikker. Men da korvetten tog militæret om bord, og gik til søs, blev fragtskibet gjort til prise af tyskerne, den eneste i denne krig.³⁴ Ladningen, som bestod af produkter til forhandling på Island, blev bortsolgt i Højer til stor harme og ærgrelse for os danske.

I mellemtiden måtte den danske hær trække sig tilbage til Jylland, en større træfning fandt sted ved Kolding, og til sidst blev størsteparten af den danske armé indesluttet i Fredericia.³⁵ Hernede hørte man bestandig om den uhyre bravur, som den udadelige slesvig-holstenske armé beviste, og vi måtte jo hjælpe til med ægtkørsel, furageleveringer osv.

Kanonbådsflotillen havde taget fast station i Højer Kanal, og der lå den jo godt gemt. Af og til blev en af bådene sendt ud på ekspedition, men man hørte aldrig om, at de fik noget udrettet. Mandskabet bestod af alt muligt sammenløbet pak, og officererne var forhenværende styrmænd osv. Intet under derfor, at det kneb med at holde mandstugt.

Der var idelig spektakler, og engang blev jeg genstand for deres optøjer.

Dette gik således til: På pælene ved indkørselsporten til min have var der to kugler, som var malet røde og hvide. De havde siddet der siden året før krigens udbrud. Nu vakte de tyskernes raseri, og en søndag aften (24/6 1849) fik jeg at vide, at jeg skulle have mine vinduer slået ind. En sådan dansk hund skulle jo straffes alvorligt. Søndag aften var blevet valgt til denne heltedåd, fordi man da havde drukket sig mod til i den gode danske brændevin.

Da jeg hørte om denne plan, sendte jeg bud til sognefogeden om at skaffe mig den nødvendige sikkerhed, men han svarede, at jeg kunne se, hvor jeg fik den fra. Jeg behøvede ikke at være så dansk. Der var så ikke andet at gøre, end at sikre sig selv. Jeg havde en lille flink fyr ved navn Møller til medhjælper i apoteket, som ikke var bange for at vove en dyst, når det behøvedes. Vi fik derfor to gamle jagtgeværer frem, som vi længe havde holdt skjult. Låsene var dog taget fra, og der var ingen tid til at sætte dem på igen. Desuden fik jeg min nabo Henrik Ran til assistance med en

³⁴ Skonnerten *Mary & Metta* blev beslaglagt af slesvig-holstenerne den 30/4 1849.

³⁵ Besættelsen af Kolding skete den 20/4 1849. Den slesvig-holstenske hær på 14.000 mand belejrede fæstningen Fredericia i tidsrummet til 6/7 1849.

stor fork, og da klokken var hen imod ti, fik jeg min kone og børnene lagt ind under sengene for at sikre dem mod det projekterede angreb.³⁶

Så blev Møller posteret i et hjørne af haven, Henrik Ran blev anbragt bag nogle buske, og selv stillede jeg mig et stykke fra indkørslen midt på gangen, der førte op til huset.

Det varede da heller ikke længe, inden vi hørte den bekendte "Schleswig-Holstein meerumschlungen", og en hel bande kom marcherende i behørig takt. Ud for mit hus standsede de, og da de så mig stå der med gevær i arm, blev de meget forbløffet. Det kom dem ganske uventet, og de begyndte at råbe: "He will schiessen! He hat en Gewehr!" De selv var jo ubevæbnet. Da vi således havde set på hinanden et par minutter, og da jeg ikke gjorde mine til at ville trække mig tilbage, begyndte de at kaste sten efter mig, men jeg undgik at blive ramt ved at bukke mig eller springe til side, hver gang der kom en sten. Til sidst begyndte enkelte af dem at tage det fornuftige parti at gå deres vej, og da nogle kom hen mod det hjørne, hvor Møller stod, stak han hovedet frem for at se, hvad de ville. Derved kom også hans bøsse løb til syne, og dette bevirkede, at de alle løb deres vej med undtagelse af tre. Den ene, en slags befalingsmand, tog en af de andre, klemte ham fast op mod stakitporten således, at hans hoved kom ind mellem stængerne, og råbte til ham: "Steh man fest und wanke nicht, denn Schleswig-Holstein ist ja dein Vaterland." Derpå råbte han til mig: "Schiessen Sie nur zu!"

Da jeg så tilfældigt vendte geværet om i den anden arm, rev han sig pludselig løs og løb, alt hvad han kunne, ledsaget af den anden kammerat.

Der blev altså kun én mand tilbage. Han ville vise, at han var den modigste. Derfor trådte han frem, blottede sit bryst og opfordrede mig til at skyde. Han var ikke bange for en kugle. Jeg gik så hen til ham og sagde, at han, den modigste af dem alle, var for god til en kugle. Jeg spurgte ham også, hvor han var fra, og han fortalte mig, at han hed Lange og var fra Kiel. Han havde 1847 tjent i den danske marine om bord på *Hekla*, hvor han havde mistet sin ene hånd i maskinen. Ikke des mindre var han blevet udskrevet til tjeneste på den slesvig-holstenske marinesession.

Vi skiltes meget venskabeligt, idet han lovede, at han ville formå kammeraterne til at lade være med at gøre optøjer hos mig.

³⁶ Ifølge sønnen Wilhelm kunne man aldrig være sikker på, om faren brugte forsvarsmidler, som han havde rådighed over som apoteker. Blandt disse midler var skedevand (salpetersyre) det mest frygtede, da "en skedevandsflaske kunne virke lige så prompte som en håndgranat."

Vi gik så til ro i den mening, at alt var endt. Jeg blev derfor om morgenen meget overrasket ved at finde stakitkuglerne malede sorte, røde og gule. Min gamle karl, Niels, blev så beordret til at sætte en stige til og at bringe mig en ildtang fra køkkenet. Med denne tog jeg kuglerne af og kastede dem op på vejen i snavset. Lige over for i det hus, hvor jeg i begyndelsen havde drevet min apotekerbevilling, stod en hel del af kanonbådenes mandskab, da lægen boede der og havde lazaret der. De ærgrede sig og truede ad mig, da de så, at jeg kastede deres dejlige ”maleri” i snavset, hvor en flok drenge straks morede sig med at sparke til dem.

Jeg ville imidlertid have sikkerhed for, at slige optøjer ikke skulle gentage sig, og jeg gik derfor hen til den højstkommanderende. Han var imidlertid ikke hjemme, hvorfor jeg blev modtaget af den næstkommanderende, en løjtnant Ditmar fra Slesvig, så vidt jeg husker. Han opholdt sig på gæstgivergården (Christopher Andersen³⁷), hvor han sad ved et bord sammen med flere andre officerer. Han spurgte mig da om, hvad jeg ønskede. Dette forklarede jeg ham, og jeg tilføjede, at jeg herefter så mig nødsaget til at opbyde landstormen i de nordlige distrikter, hvis jeg ikke kunne være i fred og ro for bådenes mandskab. Dertil indvendte han meget barskt, at jeg den foregående aften havde haft folk med geværer i min have. Han ville vide, om jeg også havde haft i sinde at skyde på hans folk.

”Naturligvis!” svarede jeg. Jeg havde forgæves henvendt mig til byens politi om beskyttelse, og derfor var jeg nødt til at træffe anstalter til selv at forsvare kone, børn og ejendele. Man måtte jo træffe sine forholdsregler under sådanne omstændigheder, hvor al disciplin var borte. Sådan gik det rigtignok ikke til i den danske marine.

Derpå svarede han med vigtig mine, at han nok skulle vise mig, at han kunne holde lige så god disciplin som i den danske marine, og hvis jeg kunne nævne ham navnet på nogle af deltagerne, så skulle de blive alvorligt straffet. Han havde sikkert regnet med, at jeg ikke kunne nævne navne, men tilfældigvis havde jeg hørt navnet Woge blive råbt flere gange. Da jeg nævnte dette navn, så de spørgende på hverandre, og en af dem trådte frem og forlangte, at der straks skulle nedsættes en krigsret. Jeg fik derfor ikke lov til at gå, men måtte blive for at træde frem som anklager.

Det varede en halv time, så forsamlede herrerne sig omkring et bord, hvor der også sad en skriver, som skulle føre protokollen. Kort efter kom en bevæbnet kommando med tre af synderne lænket imellem sig. Jeg måtte næsten le ad dette komediespil.

³⁷ Chr. Andersen var gæstgiver på Færgehuset/Fährhaus på Torvet, som var samlingssted for dem, som ville med færgen til Sild.

Min klage blev ført til protokols, og jeg bekræftede, at jeg havde været nødsaget til at gøre åben modstand, hvis de ikke godvilligt havde forladt pladsen, og at de havde bombarderet mig med sten, dog uden at ramme.

De anklagede indrømmede klagens rigtighed og erklærede, at de var blevet opfordret og forledt af nogle, som i et værtshus havde trakteret dem med spirituosa. Til sidst tog Woge ordet til sit forsvar. Han erklærede, at jeg havde forhånet deres flag. Derover blev officererne rasende og sprang op for at tage mig alvorligt i skole. Jeg forsikrede imidlertid, at jeg aldrig havde været i berøring med deres flag, som jeg næppe nok kendte, da man havde forskellige slags. Derhos forlangte jeg forklaring på, hvor jeg skulle have begået det, som sigtelsen lød på.

Dertil svarede Woge, at jeg med en ildtang havde kastet de sort-rød-gule kugler ud i snavset. Efter at jeg havde forklaret sagens sammenhæng med dette hæslige "maleri" sagde jeg, at jeg havde kastet dem i snavset, "denn Dreck gehört zu Hause im Dreck." Hvis det var deres flag, så beklagede jeg det meget, men for resten stod de endnu til deres tjeneste, hvis de ville lade dem samle op og bringe om bord. Dertil svarede de intet, men beordrede de tre fyre bragt ud.

Så henvendte løjtnanten sig igen til mig og sagde, at jeg nu havde set, at de var villige til at skaffe mig oprejsning, og at de håbede, at jeg for eftertiden ingen anledning ville give til spektakler. Dertil svarede jeg, at jeg aldrig havde givet eller ville give anledning til sligt. Når folkene ville lade mig i ro, så skulle der fra min side intet ske. Men skulle noget lignende gentage sig, så måtte jeg træffe andre anstalter.

Han lovede da, at fyrene skulle blive straffet, men så måtte jeg også give ham hånden på, at jeg ikke ville lade landstormen komme. Dette gjorde jeg også.

Om eftermiddagen kom der så en løjtnant Beck for at bede mig om at komme hen til værtshuset for at høre dommen blive oplæst. Jeg undskyldte mig med, at min tid ikke tillod sligt. For resten, sagde jeg, var det mig aldeles ligegyldigt, om de blev straffet eller ej, når de blot ville holde styr på dem. Senere hørte jeg, at Woge var blevet dømt til tre ugers arrest og de andre til noget mindre.

Således endte denne uorden, og for eftertiden var der god disciplin. Således fik mandskabet ikke mere lov til at være i land efter et vist klokkeslæt.

Dansk sejr ved Fredericia

Omsider begyndte den danske hær igen at røre på sig. Den slesvig-holstenske armé havde indesluttet fæstningen Fredericia, og man hørte stadig om de heltedige

gerninger, som denne udmærkede armé udførte. Ja, en søn af en herværende bager havde endog den uforskammede at sende sin far en blomst, som han berettede at have plukket på volden uden for Fredericia, thi således havde de indesluttet de danske, at de ikke turde lade sig se med hovedet oven for volden.

Det var jo vanskeligt at få pålidelige efterretninger om, hvad der passerede nordpå, thi dels var det forbudt de danske aviser at meddele noget om den danske hærs bevægelser, og dels var det sjældent, at vi kunne få fat på en dansk avis. Fra Ribe kom der enkelte eksemplarer til de jyske enklaver, og de blev slugt med begærlighed. Af dem kunne man se, at der var noget i gære, og da jeg så, at tropperne blev koncentreret på Fyn, og at Ryes brigade var gået ned fra Helgenæs³⁸, kunne jeg nok tænke, at noget måtte komme.

Det viste sig da også, at det gik løs ved Fredericia. Den første efterretning om denne glimrende sejr fik jeg en morgen, da jeg stod i apoteket. Pludselig blev jeg kaldt til vinduet af en dyrlæge Haagensen fra Tønder, som holdt til hest uden for. Han bragte mig den glædelige efterretning, at slesvig-holstenerne ordentlig havde fået børst³⁹, og at der var kommet en søn af dr. Dircks løbende direkte fra Fredericia til Tønder.

Snart fik vi pålidelige efterretninger, og jubelen var stor. Tyskerne søgte jo på alle mulige måder at trøste sig med den uhyre bravur, arméen havde udvist og med det store tab, den danske armé havde lidt. Det var sørgelige tider, men glæden over den vundne sejr var dog ganske overvældende.

Der blev så sluttet våbenstilstand⁴⁰, og vi fik efterhånden igen samkvem med vore nærmeste i Danmark. Senere gjorde jeg med mine svogre fra Brede en tur til Elkærsholm, hvorfra vi så gjorde en afstikker til Fredericia, hvor vi så den forfærdelige ødelæggelse, bombardementet havde anrettet. Vi overværede også en begravelse af nogle, som var døde af deres sår, og med interesse så vi en hel del morterer og kanoner, som var slæbt derop fra Rendsborg.

I audiens hos Tillisch

Under våbenstilstanden blev der indsat en bestyrelseskommission bestående af

³⁸ Fra Helgenæs/Mols og fra Als blev der udskibet danske tropper, som blev sejlet til Vestfyen og derfra overført til Fredericia.

³⁹ Slaget ved Fredericia den 6/7 1849.

⁴⁰ Denne våbenstilstand mellem Danmark og Preussen blev indgået den 10/7 1849.

Eulenburg, Tillisch og Hodges⁴¹, og der blev bestemt, at et svensk korps skulle besætte det nordlige og preusserne det sydlige Slesvig. Tønder skulle have preussisk og Højer svensk-norsk besætning, men der kom ingen til os, da det hed sig, at det var en alt for udsat stilling. Derfor var vi ganske prisgivet de slesvig-holstenske embedsmænd, som havde været så forsigtige at anerkende bestyrelseskommissionen for at beholde deres embeder. I stedet for at skatter osv. skulle indbetales til den lovlige regering, blev de sendt til den slesvig-holstenske kasse. Det var jo at gøre åbenlyst nar af det hele.

Hist og her forsøgte man at hejse Dannebrog, men dette medførte altid retslig tiltale. Skibene sejlede under Dannebrog med et særskilt felt i det ene hjørne, som man fandt, lignede et kattehoved. Derfor kaldtes det hele også for katteflaget. Her så vi kun toldkrydsen med det, alle andre ville ikke bruge det.

Ved en barnedåb hos en herværende dansksindet købmand hejste jeg Dannebrog, og det samme gjorde dr. Winding⁴² og købmand Petersen⁴³. Det varede imidlertid ikke længe, inden der kom en hel hob mennesker, som forlangte flaget taget ned, og da jeg ikke ville gøre dette, tog de det selv ned og skar snorene over. De tre flag blev så sendt til amtshuset i Tønder, men man fandt dog ingen anledning til at foretage sig noget videre med os.

Alle disse drillerier fortsatte, indtil vi danske blev enige om at sende et par mand til Flensborg til regeringen der. Købmand Petersen og jeg påtog os dette hverv. Det var ikke så let en rejse, thi vi måtte jo igennem Tønder, hvor man var blevet underrettet om vor hensigt. Der blev derfor passet på os, men da vi gjorde turen om natten, siddende baglæns på en fragtvogn, havde man ingen anelse om, at det var os, tilmed da vi havde gjort os ukendelige.

Vi nåede Flensborg om morgenen og søgte straks audiens hos Tillisch. Hos ham klagede vi vor nød og forlangte beskyttelse. Han ville forhandle sagen med Eulenburg og bad os om at komme igen om eftermiddagen. Petersen besøgte i mellemtiden gode venner og handelsfolk i Flensborg og overlod sagen til mig.

⁴¹ Bestyrelseskommissionen, som blev indsat den 25/8 1849, bestod af B. v. Eulenburg (preusser), F.F. Tillisch (dansker) og George Lloyd Hodges (englænder). Hodges skulle fungere som opmand mellem de to førstnævnte i tilfælde af uenighed. Bestyrelseskommissionen havde de facto kun magt i den nordlige del af Slesvig, hvorimod statholderskabet i Kiel (Beseler og Reventlou-Preetz) var den bestemmende myndighed i den sydlige del af Slesvig.

⁴² Hans Cramer Winding var læge i Højer fra slutningen af 1830'erne til 1875.

⁴³ Købmand Lorenz Petersen blev i 1850 udnævnt til kommunerepræsentant.

Da jeg kom om eftermiddagen blev jeg præsenteret for Eulenburg, en meget pæn mand, som forsikrede, at der skulle blive gjort alt muligt, for at de dansksindede ikke skulle blive gjort fortræd, og han bad om ikke at gøre noget, som kunne opægge slesvig-holstenerne.

Søndertorv/Südermarkt i Flensburg o. 1852. (Billede fra *Flensburg. Geschichte einer Grenzstadt*. 1966).

Hertil svarede jeg, at vi kun ønskede at blive behandlet som kongen af Danmarks tro undersåtter, og at embedsmændene, som havde anerkendt bestyrelseskommissionen, der handlede i kongen af Danmarks navn, også ville behandle os som sådanne. Fremdeles, at vi ikke måtte blive udpantet for udskrivninger, vi havde nægtet til den slesvig-holstenske kasse. Han syntes åbenbart ikke godt om denne tiltale, og da jeg forlangte svensk besætning til Højer ifølge ordlyden i betingelserne for våbenstilstanden, erklærede han, at det kunne han ikke, da den svenske general havde nægtet det på grund af den udsatte stilling.

Tillisch havde stiltiende hørt på hele forhandlingen, og nu henvendte jeg mig til ham, om det virkelig forholdt sig således. I så fald måtte jeg meget beklage, at jeg ikke kunne have noget godt omdømme om den svenske armé, thi hvis generalen ville overlade mig 10 svenske husarer, ville jeg påtage mig at opretholde den lovlige orden, forudsat at de af deres foresatte fik ordre til at lyde min kommando. Begge herrer smilte og lovede, at hvis jeg ville komme igen klokken 5, skulle jeg få bestemt besked.

Altså klokken 5 kom jeg igen. Tjeneren sagde, at herrerne endnu sad ved middagsbordet hvorfor jeg bad ham melde mig, når det var belejligt. Efter at have ventet et kvarters tid blev jeg kaldt ind. Eulenburg sad i sofaen, og Tillisch gik frem og tilbage på gulvet, rygende på en cigar. Foran mig stod en martialske herre i svensk generalsuniform. Det var den højstkommanderende over de svenske

besætningstropper, general Malmborg.⁴⁴ Han så stift på mig, og jeg stod rolig ventende på, hvad der ville komme. Så begyndte han: "Så det er herren, som har så megen fidus til hans svenske majestæts soldater, at han med 10 mand vil holde styr på folket i hele amtet." "Ja, Deres excellence" svarede jeg. "Jeg står ved mit ord." "Han er en rask karl" sagde generalen lidt hånligt, hvortil jeg svarede, at han ikke var berettiget til at fornærme mig eller drage mine ord i tvivl. Han måtte vist være fejl underrettet om forholdene, siden han ikke ville lægge besætning ud på vestkysten. Der var jo desuden allerede besætning i Løgumkloster. Jeg erklærede mig overbevist om, at de svensk-norske soldater nok af sig selv ville forstå ved den gode disciplin at forskaffe sig den behørig respekt og at vise kongen af Danmarks tro undersætter, at de var kommet for at beskytte dem mod oprørerne. "Godt, min herre" sluttede han vor samtale, "De skal høre fra mig", hvorpå han venligt gav mig hånden og gik til Eulenburg.

Tillisch kom så hen til mig og bad mig om at rejse beroliget hjem. Alt skulle nok blive godt.

F. F. v. Tillisch (1801-1889), det danske medlem af tremandsregeringskommissionen i Slesvig. I juli 1850 opløstes kommissionen, og Tillisch var herefter som kongeligt udnævnt regeringskommisær hovedperson i opgøret med slesvig-holstenerne samt igangsætter af en ny kulturpolitik i Slesvig. (Billede fra *Sønderjyllands Historie efter 1815*).

Heldigvis traf vi i Flensborg en anden befordring tilbage, thi man passede nu på fragtmændene, som vi rejste bort med. Da han om morgenen blev anholdt i Tønder, havde vi allerede passeret denne by mellem tolv og et om natten.

⁴⁴ Generalmajor Otto Aug. Malmborg (1795-1864).

Et par dage senere kom der svenske fourerer for at bestille kvarter til et kompagni infanteri og nogle husarer, og da disse rykkede ind i Højer, var der almindelig glæde blandt de dansksindede. En del af infanteriet blev indkvarteret i Emmerlev, men senere blev infanteriet helt trukket bort fra Højer, og til bevogtning af denne egn forblev der kun nogle husarer under kommando af løjtnant v. Rosenskjold. Han blev her hele vinteren med sine husarer, og det viste sig at være en tilstrækkelig stor styrke til at opretholde ro og orden.

Flagstriden

Mens infanteriet endnu var her, havde vi netop marked her i Højer. Det var i slutningen af oktober 1849. Ved en sådan lejlighed samledes der jo en mængde mennesker både nordfra og sydfra. De danske fra omegnen var kommet til stede i stort antal, og nogle af dem forlangte Dannebrog op. Jeg vægrede mig ved det, da jeg havde lovet Tillisch, at der skulle gøres alt muligt for at undgå konflikter. På Torvet havde imidlertid en slesvig-holstensk sindet vært ved navn Niels F. Quitzau fundet det passende at hænge sit flag ud. Det samme gjorde den tyske doktor Hansen, som var nabo til den danske købmand Petersen. Den sidstnævnte lod så straks Dannebrog hejse, og der blev stor hurlumhej.

Forbitrelsen var stor mod de to mænd, som havde hængt oprørsflaget ud. Kromandens vinduer blev bombarderet med gulerødder, og til sidst blev der sat en stige til huset, og flaget blev revet ned. Dette bragte svenskerne på benene. En patrulje, kommanderet af en løjtnant, marcherede op til doktoren, hvem han befalede at tage flaget ned. Dette ville han dog ikke, men der hjalp ingen snak. En stige blev sat til, og doktoren måtte selv op ad stigen for at hale flaget ned. Under denne akt stod løjtnanten med draget sabel ved siden af. Nu vajede Dannebrog alene, og forbitrelsen var stor blandt de tysksindede, men de måtte jo, tvunget af omstændighederne, tie stille.

For resten gik det fredeligt til, mens svenskerne var her.

Bataljen ved toldstedet

Hen på foråret 1850 var krigsunderhandlingerne skredet så vidt frem, at Preussen trak sig tilbage fra deltagelse i fjendtlighederne. En bestyrelseskommission med

Tillisch som formand var blevet indsat. Den skulle bestyre landet nord for demarkationslinjen⁴⁵ i kongen af Danmarks navn.⁴⁶

Nu måtte slesvig-holstenerne stå på egne ben, forfægte deres sag alene. Under Preussens beskyttelse havde de fået deres hær bragt på fode igen, og den var blevet godt dresseret af preussiske officerer og underofficerer.

Derfor rykkede en større svensk besætning i foråret 1850 ind i Højer for at bringe orden i sagerne. Da embedsmændene nægtede lydighed, blev de afsat, og nye embedsmænd trådte i deres sted. I Højer kom således som herredsfoged den forhenværende amtssekretær Wolfhagen fra Haderslev.⁴⁷ Han var forsynet med udstrakt myndighed til at tage præsterne og andre personer i lydighed mod det nye regimente. Alle præsterne anerkendte straks bestyrelseskommissionen. Det var ligefrem en fornøjelse at være vidne til, hvorledes blandt andre præsten i Hjerpsted ved gennemført jesuitisme undgik at miste sit embede, som han havde fået af den provisoriske regering.

Postforbindelsen med Løgumkloster var blevet afbrudt, og nu blev det overdraget mig at få en ny ordnet. Dette skete også. Jeg fik en mand ved navn Erik Petersen til at overtage postbefordringen mellem Højer og Løgumkloster, og han besørgede så embedsbreve og svenskerne post. Stort andet var der ikke, da tyskerne havde deres egen postforbindelse med Tønder.

Slesvig-holstenerne gjorde i denne tid alle de knuder, de formåede. En morsom historie passerede med en toldkontrollør Hans Stephanus Hinrichsen, som skulle losse et fartøj ved den gamle sluse. Her dannede strømmen demarkationslinjen, således, at den søndre bred hørte til det, der var besat af neutrale svenske tropper. Nu havde man fra slesvig-holstensk side vænnet sig til med sædvanlig fripostighed at betragte landet syd for demarkationslinjen som noget, bestyrelseskommissionen ikke havde noget med at gøre, skønt denne i våbenstilstandskonventionen af 10. juli 1849 havde fået det hverv "at forvalte Hertugdømmet Slesvig efter de gældende love". De tyske tropper gjorde heller intet for at forskaffe den indsatte kommission lydighed, og derfor nægtede Sydslesvig at anerkende denne lovlige myndighed.

⁴⁵ Demarkationslinjen gik syd om Højer flække, men nord om Frederikskog, syd om Rudbølkog og Møgeltønder sogn og nord om Tønder og Ubjerg.

⁴⁶ Udsagnet er ikke helt korrekt. Tillisch var medlem af bestyrelseskommissionen, ikke formand. Kommissionen skulle heller ikke kun "bestyre landet nord for demarkationslinjen", men også den sydlige del. I praksis kunne kommissionen dog kun sjældent sætte sin vilje igennem syd for demarkationslinjen.

⁴⁷ Wolfhagen boede hos Nagel, da "ingen af de formuende i byen ville huse ham" (J. Wulffs dagbog af 22/6 1850).

Her ved slusen lå toldstedet på den søndre bred, og de tysksindede betragtede det som deres domæne. Da den ovenfor omtalte toldkontrollør Hinrichsen derfor var i færd med at losse, samlede der sig en del ildesindede frisere, som forbød ham at fortsætte arbejdet. Han søgte da sin tilflugt til herredsfoged Wolfhagen, som så sendte fire norske ridende jægere og en korporal med ham ud til toldstedet. Jeg fulgte med for at se, hvorledes dette ville spænde af. En slem *Wühler*⁴⁸, en dyrlæge, som var kendt under navnet "tykke Detlefsen"⁴⁹, stod og sigtede med et gevær på korporalen, idet han råbte, at fartøjet ikke måtte blive losset. Korporalen red imidlertid ganske roligt til ham, holdt ham pistolen lige i ansigtet og råbte: "Skyder du, så skyder jeg". Det var morsomt at se, med hvilken hurtighed manden sænkede geværet, og han skyndte sig så hurtigt ned ad diget, at han mistede fodfæstet og trillede ned. Dernæst tog han fod i hånd og forsvandt sammen med de andre urostiftere, og kontrolløren kunne nu roligt fortsætte sin gerning, mens soldaterne holdt vagt ved fartøjet.

Senere prøvede de samme eller ligesindede ved en stor demonstration at bringe uro blandt svenskerne, at alarmere dem. En stor sværm af mennesker trak omkring på forlandet under råben og skrigen med piber og trommer, men da jeg havde hørt om dette i forvejen, havde jeg meddelt det til svenskerne, som derfor holdt sig ganske rolige. Da en lille tid var gået, blev tumultanterne trætte og kede af legen, og snart var alt roligt igen.

Da Wolfhagen havde fået orden på tingene her, blev en forhenværende advokat Dethlefsen ansat som herredsfoged. Wolfhagen kom til Flensborg, hvor han blev ansat under regeringskommissionen. Efter slaget ved Isted blev han amtmand i Flensborg.

Så gik alt sin rolige gang indtil våbenstilstanden var udløbet den 16. juli 1850. Da kom nye begivenheder og trængsler.

Løjtnant Hammer dukker op

Mens svenskerne endnu lå her i Højer, var kommandør Ellbrecht stationeret på Fanø med nogle små fartøjer til beskyttelse af vestkysten og vesterhavsøerne. Under ham stod en løjtnant Hammer, som førte et par små jagter, der oprindeligt var bestemte til kystfart, men nu var de lejet af marineministeriet.

⁴⁸ Nedladende betegnelse for skjult, undergravende virksomhed.

⁴⁹ Formentlig Detlef Detlefsen fra Ved Gaden.

Med disse to skibe gjorde Hammer flere ture ud efter Rømø og List. Han fik også lyst til at gå ind til Højer, hvor han besøgte mig. Dette skete senere gentagne gange, og han fandt det utilgiveligt, at der intet var gjort for at beskytte vestkysten, hvis danske befolkning havde vist, at den var sin konge tro.

Af svenskerne hørte vi, at det var bestemmelsen allerede den 14. juli at forlade Højer for at samles med de andre svenske tropper og være ude af Slesvig inden den 16. juli.

Den 13. juli fik jeg meddelelse fra postdepartementet i regeringen i Flensborg om, at svenskerne ville drage bort, og at jeg derfor selv måtte sørge for min personlige sikkerhed. Den samme meddelelse fik de andre embedsmænd også. Det var jo en ærgerlig historie. Skulle man nu tage bort og prisgive hjemmet til oprørerne, eller skulle man blive og udsætte sig for igen at blive slæbt i fængsel.⁵⁰

Løjtnant Otto Christian Hammer (1822-1892). Ifølge Herman Nagels søn Wilhelm var Hammer "snarere lav end høj, firskåren, noget fregnet, rødlig-blond: en type, som man ikke sjældent finder hos englænderne." Løjtnant Hammer spillede også en vigtig rolle på vestkysten i den 2. Slesvigske Krig 1864. (Billede fra *Officerer i den danske søetat*).

⁵⁰ Svigerfamilien Wulff lider også under Nagels aktiviteter. I juli 1850 opholder Jens Wulff og sønnen Theodor sig i Tinglev, og begge længes efter at forlade byen, "da man i de sidste dage anså os som fordægtige danske spejdere, der stod i forbindelse med den her som overalt, fra Tønder-Højer hertil, så ilde forbitret anskrevne apoteker Nagel, der overalt er såre forhadet." (J. Wulffs dagbog af 31/7 1850).

Imidlertid kom løjtnant Hammer, og han udviklede for mig en plan om at besætte Højer, når svenskerne var draget bort. Da jeg straks lovede ham min medvirkning, afsendte han et ridende bud til generalkommandoen i Haderslev for at forelægge sagen for denne og for at få dens tilladelse. Samtidig blev der til kommandør Ellbrecht sendt et bud med brev om, at Hammer nu agtede at optræde på egen hånd og at besætte Højer.

Generalkommandoens svar lød på, at de ikke havde noget imod planen. Samtidig gjorde de opmærksom på, at der intet måtte foretages inden våbenstilstandens udløb den 16. juli klokken 12 nat. Kommandør Ellbrecht svarede, at Hammer selv måtte vide, hvad han gjorde. Dog burde han ikke glemme det ansvar, han påtog sig, hvis planen mislykkedes. Han kunne heller ikke gøre regnskab på assistance, og, således sluttede kommandøren, ”lad Dem ikke af eksalterede danske forlede til at foretage et skridt, som De ikke senere kan forsvare for en eventuel krigsret.”⁵¹

Mens vi forhandlede disse sager, kom vor udkigspost med efterretning om, at et blåt flag var hejst på List. Dette var det aftalte tegn på, at noget fjendtligt var i sigte, og Hammer stak derfor øjeblikkelig af til List, hvor det viste sig, at det var en jolle, afsendt af kommandøren med breve til løjtnanten. Desuden medfulgte en lille deling flinke folk, deriblandt en underofficer Bruhn af Holmens faste stok. Da et sådant fartøj, en af Holmens lange joller, var et ukendt syn her på vestkysten, havde man antaget det for fjendtligt og signaliseret.

Da jeg senere fra slusen i kikkerten opdagede det hvide flag, blev jeg atter beroliget. Jeg gik så hjem for efter aftale at foretage det fornødne til at forberede vor plan, som var følgende: vi skulle forlade Højer sammen med svenskerne. Over Ballum skulle vi så sætte over til Rømmø, hvor Hammers fartøj lå. Derfra skulle ekspeditionen så udgå mod Højer.

Besættelsen af Højer forberedes

I mit hjem boede, som før nævnt, herredsfoged Dethlefsen. Han havde hele eftermiddagen været opfyldt af angst og skræk for, hvorledes han skulle komme sikkert bort. Da jeg nu kom hjem ved aftentide, fandt jeg to skildvagter foran min

⁵¹ I den 2. Slesvigske Krig var marineministeriet mere tilbageholdende med at godkende aktioner på landjorden. I en skrivelse af 7/2 1864 instrueres Hammer i, at ”på fastlandet ville De behage at afholde Dem fra Foretagender, medmindre Deres Assistance forlanges fra Arméen, i andre Tilfælde vil De forud have at indhente Ministeriets Bestemmelse.” (Kilde: *Vesterhavsøernes Forsvar*).

dør. Med fældet bajonet forbød de mig adgang. De var blevet anbragt der til herredsfogedens beskyttelse, og ingen måtte komme ind.

Det lykkedes mig dog snart at bevise min identitet, så jeg fik lov at passere.

Den næste morgen klokken 5 skulle svenskerne stille til afmarch. Det var søndag den 14. juli. Klokken 4 blev jeg vækket ved, at pigen kom styrtende ind i sovekammeret og råbte, at jeg straks måtte komme op, thi der var løbet en mand ovenpå, hvor herredsfogeden sov. Døren havde været åben og skildvagten borte. Jeg kom hurtigt i klæderne og løb ovenpå, hvor jeg fandt løjtnant Hammer i fuld latter, alt imens han prøvede på at berolige den i sengen liggende herredsfoged, der brølede som et vildt dyr, da han uden briller ikke kunne se, hvem det var, han havde for sig. Han troede, at han skulle arresteres. Misforståelsen blev dog snart opklaret.

Da vi havde drukket kaffe tog jeg afsked med min kære kone, som lå til sengs efter en barnefødsel. Jeg betroede hende til jordemoderens omsorg og sagde, at jeg kom igen om et par dage. For ikke at ængste hende fortalte jeg hende intet om vort forehavende.

Højkro, få km nord for Højer.

Da vi kom til Højkro, traf vi der hele den svenske styrke. Den ville derfra over til Løgumkloster, hvor regimentet skulle samles. Foran holdt en vogn med

herredsfogeden og toldpersonalet. En toldassistent fik lyst til at tage med os til Rømø, hvor hans far, kontrollør Røger⁵², boede.

Vi drog så af sted til Ballum, hvor vi tog en båd og begav os om bord i Hammers fartøjer. Det ene blev udrustet med proviant, ammunition og to små trepundige haubitser. Desuden kom alt det mandskab om bord, som kunne undværes på det andet fartøj. Det således udrustede skib var bestemt til ekspeditionen mod Højer, mens det andet blev sendt til Fanø til kommandør Ellbrecht for om muligt at bevæge ham til at sende os det tilbage med forstærkning.

Med disse forberedelser gik søndagen. Aftenen tilbragte vi i land hos kontrollør Røger, hvor vi fik den idé at medtage sønnen for dog at have en toldembedsmand til stede for en ordens skyld. En herredsfoged behøvede vi ikke, da den militære magt jo ville tage kommandoen i Højer.

Mandag morgen den 15. juli gik vi under sejl med jollen på slæb til List. Da vi var blevet sat i land der, gik jollen tilbage med ordre til at anvende al kraft på at varpe jagten mod floden omkring Jordsandspynten ned i Listerfarvandet til Højer Kanal. Det var os nemlig om at vinde en flodtid, således at vi kunne nå uden for Højer Kanal med floden om aftenen. Da dette var i orden, gik jollen tilbage for at hente os.

Vi havde i mellemtiden i ro kunnet overveje sagen, hvorledes alt skulle ordnes, og jeg beundrede den ro og energi, hvormed Hammer behandlede denne sag. Det var med en egen følelse, at jeg betragtede den riffel, som Hammer rakte mig, idet han påmindede mig om at holde den i ære. Denne riffel havde hans far nemlig brugt i 1807 i Classens Have og senere som herregårdsskytte i 1848. Oprindeligt var den taget fra en falden engelskmand. Selv stak Hammer i sit bælte de to pistoler, som hans far havde fået til erindring om en såret engelsk officer, der på hospitalet havde ønsket at se den tolvårs dreng, som i Classens Have havde pillet mange af hans folk bort og til sidst givet ham selv en kugle, der bragte ham på hospitalet i dansk fangenskab.⁵³

Hammer var for resten udrustet på følgende måde: et par store søstøvler, der nåede op over knæene, sabel ved siden, de to pistoler i læderbæltet og en lille officersshue med guldtresse og kokarde. Jeg kunne ikke lade være at tænke på Tordenskjold, og jeg var nysgerrig efter at se ham i hans virkekreds. Dette varede heller ikke længe. Vi gik i jollen, kom om bord i jagten, og straks lod han alle mand træde an på dækket fuldt udrustede. Alt blev eftersat og en lille tale holdt til

⁵² Det korrekte navn er muligvis Bøjer, jf. *Kaptajnløjtnant O.C. Hammer*, s. 85.

⁵³ Løjtnant Hammers far Frederik har under slaget ("udfaldet") i Classens Have på Østerbro i København nok snarere været 16 år, da han er født i 1791.

folkene, hvis antal var 36 raske gutter, som for det meste var uskrevet af Ribe amts lægd fra de blandede distrikter.

Derpå blev alle kommanderet under dækket med undtagelse af tre mand, som var nødvendige til at betjene sejlene osv. Vi drev så med floden ned til Højer Kanal, hvor vi kastede anker omtrent klokken 8 aften.

Ingen anede, hvad den lille Fanøjagt indeholdt. Alt var roligt om bord, folkene holdt sig under dækket. Om bord gjorde jeg bekendtskab med løjtnantens oppasser Martin, en prægtig jyde fra Ringkøbingegnen med et frisk rødmosset ansigt, ud af hvilket der lyste troskab og hengivenhed for hans herre.

Han havde nøglen til kahytten, og da vi kom om bord, lød råbet: "Martin! Luk kahytten op!" Røger og jeg gik straks ned og kort efter kom løjtnanten. Så dækkede Martin bordet med brød, smør og lidt salt kød. Mens vi spiste, gav Martin sig til at rydde op i køjerne, for at vi kunne hvile os til klokken 12. På en gang råbte han: "Men hr. løjtnant, således lader De Deres penge ligge!" Da jeg så ned i en køje, opdagede jeg en hel bunke femdalerssedler, der lå og flød omkring på dynen. Løjtnanten tog sagen meget roligt og sagde: "Ja, Martin, du har jo nøglen til kahytten, så der er ingen fare." Dertil indvendte Martin, at hvis der manglede nogle af pengene, så ville han blive mistænkt. "Hvorfor skulle jeg det?" svarede løjtnanten, "dertil kender jeg dig for godt." Jeg hjalp så med at samle pengene sammen. Der var i det hele 200 rigsbankdaler, som han netop havde fået tilsendt fra amtsstuen i Ribe til folkenes lønning.

Så begyndte vi på at gå til hvile. Da blev vi opmærksomme på et par skibe i nogle kabellængders afstand; det ene var ladet med stykgods, det andet med salt fra Wyk. Man kunne jo frygte for, at de skulle signalisere ind til Højer, og da vi fra kahytvinduet lagde mærke til, at de nysgerrigt betragtede os, blev der sendt en underofficer om bord til dem med en bestemt ordre til, at ingen måtte lade sig se på dækket. I modsat fald ville vedkommende blive skudt af en mand, som stod og passede på.

Klokken 11 kom den båd tilbage, som vi havde sendt ind til kysten ved Emmerlev for at optage en mand, vi havde landsat om morgenen i Ballum med ordre til at gå til Højer for at undersøge stillingen i byen efter svenskerne udrykning. Han berettede, at der havde været en forfærdelig glæde blandt de tysksindede i Højer på grund af, at svenskerne og embedsmændene var draget bort. Den tyske herredsfoged Lundius var straks kommet og havde forseglet mit chatol, da man vidste, at den danske herredsfoged havde boet hos mig, og da man formodede, at han opbevarede sine papirer hos mig. Man havde i Højer sviret og drukket på kraft og glædet sig over udsigten til at få gendarmen til beskyttelse. Ganske sikre var man

ikke på, at vi ikke kunne komme tilbage igen, men de ventede ikke, at dette ville ske foreløbigt. Man vidste, at vi var taget til Rømø, men de anede jo ikke, at vi havde militær magt at støtte os til. Derfor troede de, at vi nok skulle holde os rolige.

Krigsordrerne gives

Da klokken var 12, blev vi purret ud. Det var en lys sommernat, men med stærk tåge. Den lange jolle blev bemanded med så mange, den kunne rumme, og da den kom så langt ind, at den rørte grunden, måtte alle mand afføre sig støvler og benklæder. Med geværet på skulderen vadede vi så i land. Derpå gik jollen tilbage efter resten. På jagten blev der kun nogle få tilbage. På givet signal, når alt var lykkedes, skulle de sejle ned igennem kanalen til Højer losse- og ladeplads.

Da solen var ved at stå op, var vi alle samlet under Emmerlev Klev; vi havde da gået i vand omtrent en kvart mil. Til alt held var det så tåget, at intet kunne ses i afstand. Da alle igen var standsmæssigt påklædte, blev der ekserceret lidt for at få varme i kroppen og for at folkene kunne komme i stemning.

Vi blev så delt i tre afdelinger, og de nødvendige *ordres de bataille* blev uddelt. Men ordren lød på hurtigst muligt at gå ned om Højer og afbryde broen, som fører over Sejersbækken mellem Højer og Snurom. Derhos skulle jeg passe på, at ingen passerede efter Tønder, og om nogen prøvede derpå, skulle jeg hindre det, endog ved det yderste middel.

Hammer ville med sin deling gå tværs igennem byen, besætte kirketårnet og tage opstilling på Torvet.

Røger derimod skulle følge efter Hammer og besætte en lille sluse uden for Højer på diget for at holde øje med egnen i syd og søen.

Det var nærmest ad Tøndervejen, vi havde noget at frygte. Derfra kunne vi nemlig vente slesvig-holstenske tropper. Desuden skulle de til Højer sendte gendarmen nøddigt undslippe.

Da vi nåede Højer, løb vi alt, hvad vi kunne, for at komme uden om byen i en fart. Da vi således kom farende forbi mit hus, forskrækkede vi min gamle karl, som netop var i færd med på en tørvevogn at hjælpe en karl af sted, der ville flygte for ikke at blive udskrevet til tysk militærtjeneste.

Ved udgangen af byen boede en smed. Der lod jeg en mand tilbage med ordre til at medtage smeden med de behørlige redskaber til at afbryde broen, og selv ilede jeg

med andre til broen. Da tågen var så stærk, at intet kunne ses på afstand, satte jeg en mand ved vejen halvvejs til broen, for at han kunne give signal med et skud, hvis noget fjendtligt nærmede sig.

Broen over Sejersbæk øst for Højer, som blev besat af Nagel og hans mænd den 16/7 1850.

Det øvrige af mit mandskab, 7 mand, og underofficer Bruhn besatte så broen. Efter kort tids forløb kom min mand med den gode Søren Smed, som rystede og bævede. Han gav sig så i lag med broen sammen med de andre. Da de næsten var færdige, hørte vi en vogn komme fra Højer. Det var en mand, som ville til Sølsted mose efter tørv, men da min ordre lød på, at jeg ingen måtte lade passere, måtte han vende om igen.

Atter en vogn. Denne gang viste det sig at være en forhenværende dansk dragon, som jeg kendte. Det var en tjenestekarl fra Højer. I mit stille sind tænkte jeg: den mand kan vi bruge. Hans ansigt strålede af glæde, da han så, at det var de danske, som havde besat broen, og da han bad om tilladelse til at passere, fortalte jeg ham, at hele byen i nat var blevet besat af danske tropper, og at vi om eftermiddagen ventede 400 mand. Samtidig gav jeg ham pålæg om ikke at fortælle dette til et eneste menneske, da vi agtede at overrumple Tønder.

Jeg gik ud fra, at manden ikke ret længe kunne tie en så stor og glædelig efterretning. Og når det først sivede ud, så ville rygten med lynets fart nå Tønder. Han skulle også til Sølsted mose efter tørv, og jeg så i tankerne, hvorledes min interessante nyhed i løbet af kort tid ville nå Tønder. Dette var også min hensigt

med min lille "nødløgn", thi så ville vor lille styrke være sikker mod overfald fra den kant.

Om eftermiddagen fik jeg meddelelse om, at alle de tyske embedsmænd var flygtet over hals og hoved ud af byen.

Kort efter kom der en dreng, som tjente hos min nabo M.C. Matthiesen. Han ville luske sig forbi og vade over strømmen et stykke fra broen. Han blev imidlertid opdaget og bragt hen til mig. Han angav, at han skulle ud at flytte nogle får, men ved trusler lykkedes det os at få hans egentlige ærinde at vide. Han var nemlig sendt af sted med et brev, der var bestemt til Matthiesen, som opholdt sig i Tønder. Dette brev indeholdt en advarsel fra en af hans døtre om ikke at komme hjem, da byen vrimlede af danske matroser og andet sådant pak.

Så blev drengen sendt hjem igen med hilsen til frøkenen, at pakket nok skulle komme ind at se til hende ved lejlighed.

Med spændt forventning stod vi og lyttede efter, om vi kunne høre geværskud inde fra byen, men da vi intet hørte, antog vi, at alt var gået fredeligt til, og at de tyske gendarmere enten havde overgivet sig, eller at de måske slet ikke var ankommet endnu.

Højer i undtagelsestilstand

Da klokken var blevet 8, kom der ordre til mig om at overgive kommandoen til underofficer Bruhn og at gå hjem, hvor løjtnanten ventede mig. Jeg længtes efter min kone, og til hende gik min første gang. Hun lå Gud ske lov så rask i sengen, som omstændighederne tillod det, og hun glædede sig ved at se mig velbeholden igen og ved at høre om, at alt var forløbet heldigt.

Ved kaffebordet i dagligstuen traf jeg min svoger Theodor Wulff fra Brede, som var kommet dagen i forvejen for at føre opsyn med apoteket, da han havde hørt, at jeg var taget bort. Ved bordet sad endvidere løjtnant Hammer, som var yderst tilfreds med sagens forløb. Han takkede mig for min hjælp og berettede, at han havde taget toldkontrollørerne Krog og Jansen til fange tillige med toldkassen, der indeholdt omtrent 2000 specier. Krog var imidlertid undsluppet. Den anden, Jansen, skulle straks sendes til Haderslev.⁵⁴

⁵⁴ Også Jens Wulff, som er modstander af svigersønnens aktiviteter, anerkender Nagels indsats, om end han fortsat er meget betænkelig ved situationen: "Nagel spiller en stor rolle

Hammer havde erklæret byen i undtagelsestilstand og tilsagt byens repræsentanter at give møde nede på kroen ved kirken, hvor han havde opslået sit hovedkvarter og taget sprøjtehuset i besiddelse som vagtstue. Det fornødne kvantum halm til at sove i var rekvireret, og det var meningen at holde afdelingen samlet, indtil vi så, hvordan det forløb.

Jeg afgav da melding om, hvad der var passeret på min afdeling, og han fornøjede sig i høj grad over den udsprede efterretning om de 400 mand. Han fastslog, at det var et godt krigspuds, som kunne gøre meget til at holde fjenden i ave, indtil vi fik forstærkning. Vagterne blev så afløst og brædderne lagt løse over broen for at passagen kunne genoprettes. Der blev bestilt kvarter til 400 mand, som vi opgav skulle komme en af dagene, måske allerede i den kommende nat.

Så fik jeg mig et par timers hvile for efter middag igen at kunne overtage kommandoen. Der blev sendt en stafet til generalkommandoen i Haderslev med meddelelse om det forefaldne og anmodning om forstærkning. Svaret lød, at det var umuligt at sende et detachment til en så udsat stilling så langt borte fra hovedkvarteret. Man måtte ikke besætte et punkt, når man ikke antog, at man kunne holde det. Løjtnanten bedyrede højt og helligt, at vi også nok skulle holde stillingen alene. Vi fik på dette tidspunkt hjælp af forvalter Hansen fra Hedegaard ved Visby, en bror til den bekendte pastor Mørk Hansen. Han tilbød at være med til at ride patrulje om natten.

Klokken 9 stillede natvagten, og efter den tid måtte ingen passere ind eller ud af byen. Om dagen tillod vi ingen at komme ud, undtaget når de var forsynet med pas, udstedt af løjtnanten eller af mig. Dette pas måtte så forevises vagtkommandøren ved broen eller på diget, hvor den anden post var udstillet. Nordpå kunne enhver frit passere, thi der boede der en tro dansksindet befolkning.

Hver aften trak vagten ud på diget med to trepundige, som var det eneste skyts vi havde foruden geværene. Klokken 9 mødte vi, der skulle ride patrulje, på Torvet, hvor vi modtog feltråbet af løjtnanten. Det så helt krigerisk ud, når vi stod opstillet med sabler, pistoler og geværer, indtil kommandoen lød: "Træd af!" Dette krigeriske kommandoord blev dog som oftest efterfulgt af et: "Lykke på rejsen!"

Så drog vi af sted. Mandskabet lagde sig til ro i sprøjtehuset på skildvagten nær, og løjtnanten lå på sofaen i vagtstuen i kroen i fuld uniform.

denne tid og alt dansk civil som militær koncentrerer sig hos ham, men skulle bladet vende sig, som Gud forbyde, da ville han være en forloren mand, thi som yndet af danske er han i endnu højere grad forhadet af de tyske, og ville være nødsaget til at rømme sit hjem og sætte sig på en flygtig fod; klogest er det i denne bevægede tid af forholde sig stille rolig og ej blande sig i noget, som man kunne undgå" (J. Wulffs dagbog af 5/8 1850).

Således forløb et par dage. De omtalte 400 mand kom jo ikke, og da rygtet om den fremrykkende slesvig-holstenske armé nåede befolkningens øre, begyndte der at komme liv i de tysksindede. Flere af de store begyndte at vise sig trodsige og uforskammede, og der måtte tages fat for alvor for at holde respekten ved lige.

Således skete det en dag, at kogsinspektør Carstensen⁵⁵ kom for at få udgangsbillet, da han i tjenestens medfør skulle ud i marsken. Jeg havde netop vagten, da han kom og spurgte efter løjtnanten. Da jeg gjorde ham opmærksom på, at jeg her stod i løjtnantens sted, lo han hånligt og sagde: "Det manglede blot, at De skulle have noget at sige over mig." Derpå vendte han mig ryggen.⁵⁶ Han forsøgte så at gå forbi vagten, men blev selvfølgelig vist tilbage. Så gik han hjem, satte sig på sin hest og prøvede nu på at komme over broen i fuld galop. Men heldigvis blev han stoppet. En matros sprang op på hesten, og med draget sabel kommanderede han ham hen til mig. Jeg måtte le ved dette syn, da de kom i stort optog med ham ude fra broen og ind i byen til vagtstuen.

Jeg gik da ud og tog imod ham. Han så lidt slukøret ud, da han måtte stige af hesten, som så førtes hjem, mens han selv blev ført ind i vagten, hvor matrosen forklarede, hvordan det var gået til. Jeg sagde ham så, at han selv havde forskyldt, hvad jeg nu så mig nødsaget til at gøre. Derpå idømte jeg ham 24 timers stuearrest under bevogtning af to mænd, som han skulle give fuld forplejning i dette døgn. Da han således havde tilbragt 24 timer stille timer, blev han igen bragt hen på vagtstuen, hvor løjtnanten så ordentlig læste ham teksten.

Skyderi ved Hjørnekroen

Vi havde de sidste par dage lagt mærke til, at der sydpå lød geværskud omkring ved klokken 4 om morgenen. Løjtnant Hammer ville jo gerne vide, hvad det havde at betyde, og jeg udtalte da den formodning, at det var en vagtpost, som holdt til i det værtshus, som lå ved hjørnet af det dige, der førte til Rudbølkog, og som ejedes af Peter Hjørnemand. Jeg blev da anmodet om den næste nat at undersøge dette nøjere. Min ven forvalter Hansen mødte som sædvanlig om aftenen. Jeg fortalte ham da, hvilket ærinde vi havde at udføre, og han var straks villig til at tage med.

Hen imod midnat red vi af sted. Vort feltråb havde vi jo fået, og efter at vi i al stilhed havde undersøgt terrænet gennem Højer Søndermark, nærmede vi os værtshuset. Vi bandt hestene ved et led inden for diget og listede os hen til huset. Gennem de

⁵⁵ Carsten Redlef Carstensen, kogsinspektør i Gammel Frederikskog 1848-1856.

⁵⁶ Tyskerne kaldte Nagel hånligt for apoteker "Søm", en fordanskning af hans utvivlsomt tyske efternavn.

oplyste vinduer så vi et bord dækket med glas og punchekopper, og rundt omkring bordet sad fire personer i behagelig slummer. Ved kakkelovnen stod kromanden. Også han sov, idet han hvilede sig på overdelen af en lav bilæggerovn. I kroen stod fire geværer.

Da jeg antog, at disse fire mænd var beredne, listede vi os ind i stalden og fandt ganske rigtig to opsadlede heste. Hansen fandt, at det kunne være uhyre morsomt, om vi kunne liste os ud af en bagdør og tage hestene med til Højer. Jeg kendte så meget til lokaliteterne, at jeg vidste, at der var en bagdør, som vendte ud mod diget. Gennem den ville vi let kunne føre hestene bort, uden at nogen mærkede det, men uheldigvis var døren spærret af avlsredskaber og hængslerne så rustne, at vi ikke kunne få den lukket op. Vi måtte så opgive forsøget, og mens jeg roligt slentrede hen til vore heste, hørte jeg pludselig Hansen råbe lige uden for vinduerne: "Dansken har sejr vundet, tysken en grav har fundet." Så blev der røre og larm i stuen, og inden jeg kunne komme til hest, brasede de ud af døren. Hansen kom så i en fart, og af sted gik det i fuld galop. Jeg havde en anelse om, at der ville blive skudt efter os, og vi red derfor ned af diget. Næppe var dette sket, før vi hørte et skud og en kugle pibe forbi os langs med overfladen af diget. Vi fik alle fire skud, men ingen nåede os.

Så red vi hurtigt hjemad. På en gang så jeg et lys blive svunget forude, og da jeg antog det for at være lunten til Hammers kanoner, som var opstillet på diget, så råbte jeg efter Hansen, som var kommet et stykke forud, fordi han var en bedre rytter end jeg. Da jeg havde nået Hansen igen, red vi videre i skridtgang, og pludselig sprang to mænd op og greb vore heste ved tøjlerne, idet de afkrævede os feltråbet. Det var to mænd, som Hammer havde sendt forud for at se, hvad det var, der således kom ansættende.

Lidt efter kom vi til løjtnanten, som var blevet kaldt til ved larmen, og det var en ren lykke, at vi havde gjort holdt i tide, thi ellers havde han sendt os en ladning kardæsker.

Senere hen blev denne vagt afvæbnet og folkene sendt hjem med den besked, at en sådan vagtpost "var overflødig".

I kamp mod kanonbåden

Efter nogle dages forløb fik vi pålidelig underretning om, at nogle slesvigholstenske jægere og dragoner var undervejs fra Bredsted til Højer. Vi formodede,

at det var meningen, at de skulle fordrive os fra vor stilling. Samtidig viste der sig en fjendtlig kanonbåd uden for Højer Kanal. Den førtes af løjtnant Kier.

Vor stilling var altså truet fra to sider. Samtidig begyndte de tysksindede i Højer at løfte hovedet højere, da de mærkede, at vi ingen assistance fik. Vi fandt det derfor rådeligst at bringe alt i sikkerhed og at forberede os på det værste. Vor lille jagt og Holmens jolle blev sendt nordpå gennem Koldby Leje, og skønt de blev forfulgt af en fra den tyske kanonbåd udsendt jolle, så lykkedes det dem dog at komme igennem.

Vor lille styrke, som nu var reduceret til 26 mand, trak så ned til stranden for at forhindre, at de gik i land fra kanonbåden. Med vore to små trepundige haubitser tog vi opstilling dernede ved strømmen, og dette blev straks iagttaget fra kanonbåden, thi kort efter så vi et lysglimt, og underofficer Bruhn råbte: "Kast jer!" En kugle slog i det samme ned i den bløde klæg et stykke foran os.

Løjtnant Hammer, som havde ordnet noget inde i byen, kom hurtigt til stede for at se, hvad der var at gøre. Han råbte så straks til Bruhn: "Giv dem to igen, men tag kardæskerne ud, og fyld kanonerne med løst krudt og græs til munden. Så knalder de bedre."

Løjtnant Johann Ernst Kier (1821-1871), interim. øverstbefalende i den slesvigholstenske marine fra 7/4 1849. Han var søn af den tysksindede Otto Kier, som i 1848 af den provisoriske regering blev indsat som borgmester i Haderslev. Som et kuriosum kan det nævnes, at en søn af Herman Nagel i 1882 blev gift med en datter af den gamle fjende Ernst Kier. (Foto fra *En familie fra Højer*).

Ja, jeg skal love for det. Vores to trepundige sendte en sådan voldsom hilsen og taksigelse, at det sang længe efter i mine ører. Næppe havde vi sendt dem denne hilsen, før kanonbåden fik uhyre travlt med at hejse sejl og med at forsøge på at vende. Det lykkedes også for den, og hurtigt stak den af vestpå til vor store

forundring. Vi formodede, at de var bange for at sidde fast, da det var faldende vand.

Senere hørte vi, at den mand, som havde fortalt dem, at der kun var en håndfuld matroser i Højer, havde fået prygl. Det var jo da tydeligt, at hans opgivelse ikke passede, thi det måtte i det mindste være 18pundigt skyts, og der måtte være mandskab nok til at betjene det. Derfor fandt de det rådeligst at trække sig tilbage. Så havde vi ro fra den kant, og nu var det kun den sydfra kommende fjende.

Kongelig proklamation på Torvet i Højer

Den næste aften rekvirerede vi tre vogne, som skulle holde rede til at befordre os nordpå, hvis vi blev nødsaget til at retirere. Det var vor agt i dette tilfælde at skjule os rundt omkring på bøndergårdene for der at se tiden og udviklingen an.

Klokken 9 stillede vi på Torvet som sædvanligt.

En ung sømand fra Ballum og jeg holdt til hest for at ride patrulje sydpå. Da vi havde fået feltråbet og skulle af sted, kom der to af byens repræsentanter, Matthiesen og Hoeg,⁵⁷ hen til løjtnant Hammer og sagde til ham: "Vi kommer for at sige Dem farvel og for at takke Dem for den humanitet, hvormed De har holdt Deres stilling hos os."

Med gravalvorligt ansigt vendte løjtnanten sig om til dem og spurgte dem, hvorhen de ville. Det var nemlig forbudt at forlade byen, så snart natposterne var udstillet.

Dertil svarede de: "Nej, vi mente, at det var løjtnanten, som ville rejse."

"Aldeles ikke, mine herrer" svarede løjtnanten. "Jeg ved meget godt, lige så godt som De, at der er en militær afdeling undervejs for at tage mig her. Jeg ved også, at kanonbåden kan komme igen ved næste flodtid og sætte tropper i land, men selv om jeg kun har en lille styrke, så giver jeg dog ikke tabt før i yderste nødstilfælde. For alle tilfældes skyld har jeg imidlertid rekvireret vogne, og det er muligt, at jeg bliver nødt til at stikke den række huse i brand, som ligger nærmest ved udgangen, for at dække mit tilbagetog. De gør derfor klogest i at holde Dem på benene og ikke gå til sengs, og jeg vil også råde Dem til at holde brandsprøjterne parate."

⁵⁷ M.C. Matthiesen og Sønnich Dethlef Hoeg (1805-1884) hørte til kommunerepræsentantskabet ("seksmænd"), som blev afskediget af bestyrelseskommissionen den 8/7 1850, fordi de på forespørgsel derom havde erklæret, at de anerkendte statholderskabet i Kiel som deres retmæssige øvrighed.

Jeg sad på hesten og kunne næppe holde mig for latter, især da løjtnanten vendte sig om mod mig med et enfoldigt bekymret ansigt, hvori man dog øjnede skælmeriet. Så bød han mig farvel og bad mig se godt efter, for at vi ikke skulle blive overfaldet i nat. "Jeg håber", fortsatte han, "at vi snart bliver befriet, thi jeg har allerede efterretning om, at den danske armé rykker rask fremad."

Vi red så vor sædvanlige runde, og da vi igen ved totiden nærmede os til vor forpost uden at have set eller hørt det mindste, blev jeg af den vagthavende anmodet om hurtigst muligt at komme ned til den anden vagtpost på vejen til Snurom. Til denne vagtpost var der kommet en mand, som absolut ville tale med mig, og da ingen kendte ham, var han blevet holdt under bevogtning, indtil jeg kom. Det viste sig da, at det var en sadelmager G., som boede i Møgeltønder, og som blev benyttet af os til at skaffe os efterretning om, hvad der passerede i Tønder og omegn. Han meddelte, at han i nærheden af Tønder havde hørt en mærkelig dump lyd, og ved at lægge øret til jorden fik han det indtryk, at det hidrørte fra marcherende tropper. Han havde ikke turdet gå ind i byen, da han frygtede for, at det skulle være fjendtligt militær. Jeg fulgtes så med ham ind til vagtstuen til løjtnant Hammer, hvor jeg traf en krydsassistent Christensen, som blev brugt til at udspejle egnene mod syd. Han berettede da, at den ventede fjendtlige styrke pludselig var vendt om og taget sydpå i stor huj og hast, da de var nået til Munksbro.⁵⁸

Alt dette tydede på, at der måtte være noget på færde, og da Christensen straks tilbød at gå til Tønder, hvor han var kendt, da han selv boede i Møgeltønder, men hvor han også havde sikre skjulesteder, fik han et legitimationsbevis, som han kunne benytte, hvis det var dansk militær. I så fald kunne han også melde om sagernes stilling i Højer.

Da jeg senere red gennem byen, fandt jeg sprøjterne opstillet på Torvet med det fornødne mandskab. I mange af husene var der lys, og man så gennem vinduerne urolige skikkelser i nathabit vandre frem og tilbage inde i stuen. De mente naturligvis, at det nu gik løs, og at vi straks ville begive os på illsom flugt. Denne opfattelse blev i høj grad styrket af den omstændighed, at matroserne i småklynger ivrigt drøftede de sidste efterretninger. De glædede sig til at få en ende på dette anstrengende vagtliv, som ikke havde tilladt dem at komme af klæderne i 10 dage.

Der blev så holdt skarpt udvig fra kirketårnet, og såre glade blev vi alle, da det blev meldt, at der kom en række vogne med mandskab og Dannebrogssflag. Klokkeren 12 middag kom de hertil. Det var en afdeling af tredje reservejægerkorps, som under kraftige hurraråb drog ind i byen.

⁵⁸ Formentlig Munksbro Kro, som var beliggende i eller ved Ockholm mellem Tønder og Husum.

Alle udgange fra byen blev hurtigt spærret, og afdelingen tog opstilling på Torvet, hvor også løjtnant Hammer havde taget plads med sine matroser. Efter at den sidstnævnte havde hilst på den nylig ankomne øverstkommanderende, løjtnant H., som var udsendt fra generalkommandoen, overgav han kommandoen i byen til denne.

Så blev alle embedsmænd tilsagt at give møde på Torvet, og alle borgere fik den samme ordre. Her oplæste jægerløjtnanten så en kongelig proklamation, erklærede den kongelige autoritet opretholdt, og befalede, at man skulle anerkende de indsatte embedsmænd, Dethlefsen som herredsfoged, Hinrichsen som toldforvalter og mig som postmester.

Højer Torv o. 1864. Huset t.h. er Færgehuset/Fährhaus. (Billede fra Gerd Stolz: *Das deutsch-dänische Schicksalsjahr 1864*).

Endvidere befalede han, at inden to timer skulle alle slesvig-holstenske flag og andre oprørsemblemer afleveres. Når de to timer var forbi, ville der blive holdt husundersøgelse, og enhver, hos hvem noget sådant fandtes, ville blive arresteret og straffet.

Så kom det ene flag efter det andet, en masse pibehoveder med slesvig-holstenske flag på og andet sådant, hvilket alt sammen blev kastet i en dyng på Torvet.

Da de to timer var forbi, blev der sendt en patrulje rundt for at undersøge husene, men der fandtes ingen undtagen hos M.C. Matthiesen, som også straks blev arresteret og bragt til vagten på Torvet. Han erklærede imidlertid, at han ikke

havde vidst noget om, at flagene skulle udleveres. Han havde nemlig været uden for byen og kunne ikke komme ind på grund af afspærringen, da den pågældende ordre var blevet udstedt.

Da jeg kunne bevidne, at det forholdt sig således, blev han straks løsladt.

M. C. Matthiesen (1803-1887) var en fremtrædende personlighed i Højer. Han boede på en stor marskbondegård i den østlige ende af byen. I 1854 blev han valgt til den slesvigske stænderforsamling, og han var borgmester i Højer fra 1869 til 1882. (Billeder fra *En familie fra Højer*).

Mens vi stod og talte om begivenhedernes gang, kom to af Hammers folk, en vis Steffensen og en rigtig forsoren københavner Lund, hen til os og bad om tilladelse til at afhente nogle flag. De vidste, hvor sådanne fandtes. Tilladelsen blev givet, og så kom de snart med et og snart med et andet flag, som de havde fundet. Nysgerrige efter at se, hvor de fandt dem, gik Hammer og jeg bag efter dem. Vi så dem gå ind i et hus, hvor der boede en dr. Hansen,⁵⁹ som var løbet bort, da Hammer besatte byen. Hans hustru var imidlertid hjemme. Vi så dem gå meget høfligt ind i stuen, og gennem de oplyste vinduer kunne vi se, hvad der foregik derinde. Fruen kom ind til dem og erklærede, at hun intet flag havde. De to matroser vidste imidlertid bedre besked, de var måske underrettede af tjenestepigen. Derfor bad de fruene om godvilligt at udlevere det skørt, hun havde på. Så forsvandt fruene hurtigst ind i en stue ved siden af, og kort efter fløj et "skørt" alias "flag" lige i hovedet på de to sømænd, som så triumferende bragte det hen på Torvet.

Så gik de to håbefulde ungersvende ind til M.C. Matthiesen, hvis døtre en dag havde rakt tunge ad dem og kaldt dem vagabonder og pak. De styrtede lige ind i pigebørnenes værelse, hvor de lå og sov. Og så fik de nogle dask til tak for sidst.

⁵⁹ Hans Christian Hansen, læge i Højer 1848-50.

Den næste dag kom Matthiesen og klagede over dette, og de to fyre blev også ordentlig skældt ud, og de fik desuden med den flade klinge på rygstykkerne.

Jagt efter *Wühlere* ved Rosenkrans

Nu var der jo så igen rolige og ordnede forhold i Højer, og nu kom turen til egnen sydpå, som jo også havde forholdt sig fjendtligt.

Det blev pålagt Hammer at gennemstrejfe Viddingherred og at afvæbne befolkningen.

Om morgenen drog han af sted på en vogn med matroser og jægere, og om aftenen kom han tilbage med en mængde geværer og pikker. Da der imidlertid kom foruroligende rygter om sammenrottelse osv., blev delingen gjort større, og jeg blev som stedkendt anmodet om at følge med.

Jeg vidste, at der på nogle gårde ved Gudskog opholdt sig nogle slemme *Wühlere*, især fra Tønder, som var flygtet derhen. Dem skulle vi jo se at få fat på.

Da vi ankom til Rosenkrans Kro, så vi dem ile ned mod søen, hvor der lå en båd, som skulle bringe dem over til en af de såkaldt halliggårde, som lå i søen. Vi havde jo ingen båd og stod derfor ganske rolig og så på dem. Da de var kommet et godt stykke ud i søen, antog de, at vi ikke kunne nå dem med vore geværer, hvorfor en af dem gjorde en højst uanstændig gebærde. Men kort efter havde han en kugle siddende i bagdelen, så han styrtede om i båden. Det viste sig senere at være en købmand Jakobsen fra Tønder, kaldet store Niels Jakobsen. Han gik et helt år med kuglen, indtil den blev skåret ud.

Løjtnant Hammer forlader Højer

I mellemtiden havde slaget ved Isted rensset luften nordpå, og løjtnant Hammer blev beordret til at drage sydpå for at bemægtige sig vesterhavsøerne.

En skøn morgen så vi den store Holmens jolle blive læsset på en vogn, der var skilt ad i midten. Midt i jollen var der oprejst en lang stang med et stort Dannebrogssflag, og rundt omkring flaget stod den lille kække løjtnant med sin flinke skare. Idet han hilste til afsked med sabelen, satte vognen med jollen sig i bevægelse, efterfulgt af en anden vogn med bagagen.

Et dundrende hurra og ønsket om alt muligt held blev givet ham med på rejsen.⁶⁰

Krigens afslutning

Alt gik sin rolige gang indtil slaget ved Frederiksstad.⁶¹ Mens denne belejredes, begyndte tyskerne her i byen igen at fatte mod. De talte om, at det nok skulle lykkes at tage byen. Vi danske håbede det modsatte, og med spændt forventning hørte vi de underlige dæmpede drøn og mærkede jorden ryste, som et vidnesbyrd om kampen, der rasede i det fjerne.

Vort håb gik også i opfyldelse. Kort tid efter rygtedes det, at angrebet på Frederiksstad var slået tilbage, og at slesvig-holstenerne havde opgivet belejringen. Dermed var krigen jo i grunden forbi.

Vort lille detachement soldater blev kommanderet sydpå, og så var Højer uden militær, indtil der kom en division kanonbåde, som skulle fordrive de slesvig-holstenske kanonbåde og befæste øerne Sild og Før. Det varede imidlertid temmelig længe, inden denne division ankom til Højer. Den blev forsinket på grund af modvind, og generalkommandoen var utålmodig efter at erfare dens ankomst. Den skulle nemlig dække den danske hærs højre fløj, thi der kunne være fare for, at slesvig-holstenske skibe kunne landsætte tropper på vestkysten, som så kunne forvolde en del ubehageligheder.

Endelig kom de danske kanonbåde hertil. Mandskabet var til dels over land kommet hertil en tid i forvejen. Nu kunne de komme om bord i kanonbådene, som så af damperen *Vildanden* blev slæbt ud på dybet for at gå inden om Sild, mens *Geiser*, ført af kaptajn P. Wulff,⁶² gik uden om Sild for at afskære den slesvig-holstenske flotille, som lå ved Før.

Geiser kunne imidlertid ikke gå så langt ind på det flade terræn, at den kunne gøre nogen rigtig nytte, og da desuden en af dens store kanoner var gjort ubrugelig ved et velrettet skud, lykkedes det kanonbådene at undslippe. Det var slutningen på disse krigsbegivenheder på vestkysten.

⁶⁰ Ved Husum satte Hammer jollen i vandet. Herefter besatte han øerne Nordstrand og Pellworm, og til sidst tog han del i Frederiksstads forsvar.

⁶¹ Slaget ved Frederiksstad varede fra 29/9 til 4/10 1850. Ca. 5.000 slesvig-holstenere stod over for 1.600 danskere. Byen blev lagt i ruiner af et omfattende bombardement. Slesvig-holstenernes stormangreb blev imidlertid slået tilbage af danskerne.

⁶² Jørgen Peter Frederik Wulff (1808-1881), næstkommanderende i flådestyrken på Sønderjyllands vestkyst i 1848 og herefter chef for dampskibet *Geiser*.

Senere hen blev freden sluttet.⁶³

I Tønder blev grev Reventlow⁶⁴ indsat som amtmand. En dag blev der sendt meddelelse til mig om, at general Krogh agtede at besøge Højer.

Gerhard Chr. von Krogh (1785-1860), overgeneral for den danske hær, som blev kendt som sejrherren fra slaget ved Isted den 25. juli 1850. Han stammede fra Haderslev. Krogh havde en bror, som på slesvig-holstensk side var leder af et frikorps, hvilket ikke var befordrende for Kroghs karriere i den danske hær. (Billede fra *AufBruch & BürgerKrieg*).

Hen på dagen kom generalen sammen med amtmanden. Først spiste de frokost hos mig, og bagefter var vi ude at bese lokaliteterne. Det morede generalen at høre om løjtnant Hammers besættelse af Højer. Han udtalte, at det mindede ham om Tordenskjold, og at det ikke havde været uden betydning.

-oOo-

Nytårsdag 1851 blev jeg udnævnt til Ridder af Dannebrog, hvilket glædede både min hustru og mig. Det var jo en anerkendelse for mit arbejde i fædrelandets tjeneste.

Det glædede os næsten mest for min svigerfars skyld, thi han havde hele tiden været meget imod min virksomhed for danskhedens sag. Hele tiden havde han talt om de ulykkelige følger, der kunne opstå deraf for kone og børn.⁶⁵

⁶³ Resultatet af disse langvarige og komplicerede fredsforhandlinger (herunder den første Londonprotokol) blev bl.a., at den danske helstat fortsat skulle bestå.

⁶⁴ Arthur Reventlow (1817-1878).

Kort efter at min udnævnelse var offentliggjort i aviserne, fik jeg et brev fra ham, hvori han hjerteligt ønskede mig tillykke. Til sidst havde han med store bogstaver skrevet:

FORKENDT

Det skulle jo sige mig, at han nu indså, at jeg under krigen kun havde gjort min pligt, og at han havde haft et galt syn på min virksomhed.

⁶⁵ Denne kritik af svigersønnens aktiviteter og bekymring for familiens ve og vel er mange gange fastholdt i Jens Wulffs dagbøger: "Den gode mand er alt for ivrig begejstret, taler og ytrer sig alt for heftigt og uoverlagt. Gør sig herved mange fjender" (2/4 1848). "Havde en temmelig heftig debat med ham, der eksalteret blander sig i ting, som ikke vedkommer ham (...) og risikerer, at gøre sig som vores datter med barn ulykkelig, men han påagter i slig henseende ingen advarsel og formaning" (9/4 1848). "Sin alt for overdrevne fædrelandskærlighed kommer ham med familie dyrt at stå" (28/4 1848).

Ord- og begrebsforklaringer

Auditør: militær jurist der fungerer som offentlig anklager i sager vedr. overtrædelse af den militære straffelov

Blyvand: smertestillende middel bestående af fortyndet blyeddike

Chemise: skjorte, især til kvinder

Detachment: en mindre troppe- eller flådestyrke

Dragon: en bereden soldat tilknyttet infanteriet

Eksalteret: opstemt, ophidset

Erkundiget: informeret

Fjællevogn: hestevogn, hvis lad er lavet af lange brædder, kassevogn

Fourer: underofficer, der skaffer og fordeler levnedsmidler og penge til soldaterne

Fripostighed: frækhed

Friskarer: typisk soldater/frivillige, som ikke hører til en regulær hær

Furagevogn: fodervogn

Grog: drik med rom, sukker og meget varmt vand

Hartkorn: grundlaget for jordvurderingen

Haubits: kortløbet kanon

Herredsfoged: dommer og politimester på landet

Hjempermittere: hjemsende

Holmens faste stok: flådens fastansatte mandskab

Honnet: ærlig og redelig; pæn

Idelig: bestandig, vedvarende

Inkvisitor: leder af domstolen nedsat af inkvisitionen (i betydningen grusomme forhørsmetoder)

Kabellængde: længdemål inden for søfart, knap 200 meter

Kardæsk: en med kugler fyldt beholder, der sprænges, når den forlader munden

Kurant: gangbar, gyldig mønt

Lapsestreg: flabet handling, drengestreg

Lukaf: mindre aflukket rum

Mil: længdemål, ca. 7,5 km

Parlamentær: officer, der udsendes til fjenden for at underhandle om fred

Pikke: spidst instrument, spyd, lanse

Prise: beslaglagt skib

Proklamation: kundgørelse, opråb

Prægravation: forfordeling; se fodnote 10 s. 12

Regalere: traktere

Revers: et forpligtende dokument

Skuemønt: en medalje formet som en mønt til minde om en begivenhed

Specie: gammel dansk mønt

Stafet: meddelelse i et rør, som bringes med ilbud

Stænderforsamling: et repræsentationsorgan af valgte højtstående samfundsborgere, som kunne rådgive kongen

Tønderaner: tøndringer, indbygger fra Tønder

Valplads: slagmark

Varpe: at forhale eller svaje et skib rundt vha. en svær trosse eller wire, der er fastgjort i land eller til et udlagt varpanker, og som der hales i med skibets spil

Wühler: opvigler, uromager

Ægtkørsel: pligtkørsel, som ofte gik på omgang blandt fæsterne.

Treårskrigen 6 faser ⁶⁶

1. Oprørets udbrud. Slesvig-holstenerne mod danskerne.

Møde den 18/3 1848 i **Rendsborg**, hvor de stænderdeputerede fra Hertugdømmerne Slesvig og Holsten under inspiration af de europæiske revolutioner beslutter at stille 5 krav til kongen, herunder oprettelsen af en slesvig-holstensk grundlov og optagelsen af Slesvig i Det Tyske Forbund.

Den 22/3 etableres en ny dansk konservativ-liberal regering under ledelse af A.W. Moltke. Et flertal i regeringen går ind for et Danmark til Ejderen. Som reaktion herpå besluttet opstanden i Hertugdømmerne.

Den 24/3 dannes **den provisoriske regering** for Slesvig-Holsten. Regeringens "krigsminister" Prinsen af Nør overrumpler fæstningen Rendsborg, og sikrer herved den provisoriske regering en militær magtbasis og Hertugdømmerne en pengekasse.

Krigens første kamphandlinger finder sted ved **Bov** den 9/4, hvor danskerne driver den slesvig-holstenske styrke på flugt.

2. Slesvig-holstenerne får understøttelse af tyske tropper.

Den 13/4 1848 intervenserer Preussen og Det Tyske Forbund på tysk side. Preussiske tropper besætter **Kolding** og **Fredericia**.

Nagel flygter fra Højer den 28/4 og vender først tilbage den 3/5. Den 20/6 sættes han i fængsel i Tønder. Senere flyttes han til fængslet i Bredsted, hvorfra han først løslades den 7/9 1848.

Størstedelen af hertugdømmet Slesvig besættes af tyske tropper.

3. Syv måneder med våbenhvile.

Den 26/8 1848 indgås en våbenhvile mellem Danmark og Preussen (**Malmøvåbenhvilen**). Krigsfanger og politiske fanger udveksles. Våbenhvilen varer i 7 måneder.

22/10 1848: Den slesvig-holstenske provisoriske regering afløses af en dansk-tysk **fællesregering**. Dansk utilfredshed med denne regering fører til, at Danmark opsiger våbenhvilen pr. 26/3 1849.

⁶⁶ Faseinddelingen er overtaget fra *Hjemmetyskheden i Nordslesvig 1840-67*.

4. Fjendtlighederne genoptages.

Den danske flåde angriber i **Ekernførde bugt** den 5/4 1849, men lider et katastrofalt nederlag med 105 dræbte og 900 tilfangetagne.

Den tyske hær vinder ved **Kolding** (20/4 og 24/4), men slås tilbage ved **Fredericia** (6/7).

5. Fornyet våbenstilstand.

Den 10/7 1849 indgås der på ny en **våbenhvile** mellem Danmark og Preussen. Våbenhvilen er bestemt til at vare i 6 måneder, men forlænges automatisk indtil der indgås en ny fredsftale.

Der fastsættes en demarkationslinje, som forløber syd om Højer, men nord om Tønder. Dette har til følge, at Højer skal besættes af neutrale svensk-norske tropper, hvorimod Tønder får preussiske tropper.

Hertugdømmet Slesvig styres fra 25/8 1849 af en **bestyrelseskommission** (Landesverwaltung), hvis magt dog reelt er begrænset til området nord for demarkationslinjen. Syd for hersker **statholderskabet** (Statthalterschaft).

Nagel mødes med bestyrelseskommissionen i Flensborg, hvor han insisterer på, at der udsendes svenske beskyttelsestropper til Højer.

Efter internationalt pres indgås der den 2/7 1850 i Berlin en ny **fredsftale** mellem Danmark og Preussen/Det Tyske Forbund.

6. Den slesvig-holstenske armé igen alene mod Danmark.

I skuffelse over fredsftalen af Berlin beslutter slesvig-holstenerne at fortsætte kampen mod Danmark. Den slesvig-holstenske armé er imidlertid den danske hær klart underlegen, hvilket i betydeligt omfang kan tilskrives en katastrofal mangel på befalingsmænd.

Den 16/7 1850 besætter løjtnant Otto C. Hammer Højer og erklærer byen i undtagelsestilstand.

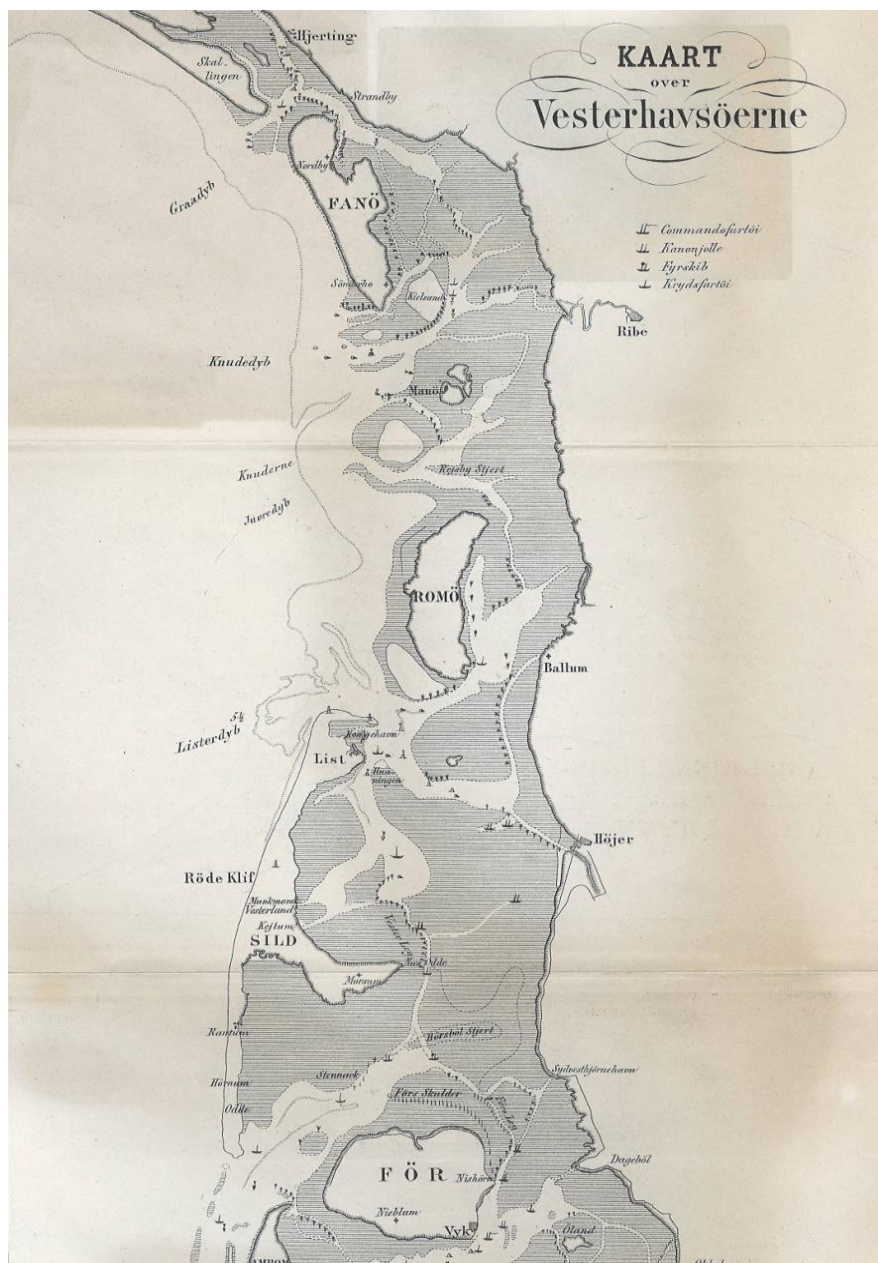
I et blodigt sammenstød ved **Isted** den 25/7 går den danske hær sejrrikt ud af kampen, men det lykkes ikke at tilintetgøre de slesvig-holstenske tropper, som når at trække sig tilbage til Rendsborg. Krigens sidste store slag sker ved **Frederiksstad**, som har været besat af danskerne siden 7/9 1850. Slaget, som påbegyndes den 29/9, fører til, at byen bliver lagt i ruiner, men de slesvig-holstenske tropper opgiver og trækker sig tilbage.

Kort over Kongedømmet og Hertugdømmerne i 1848

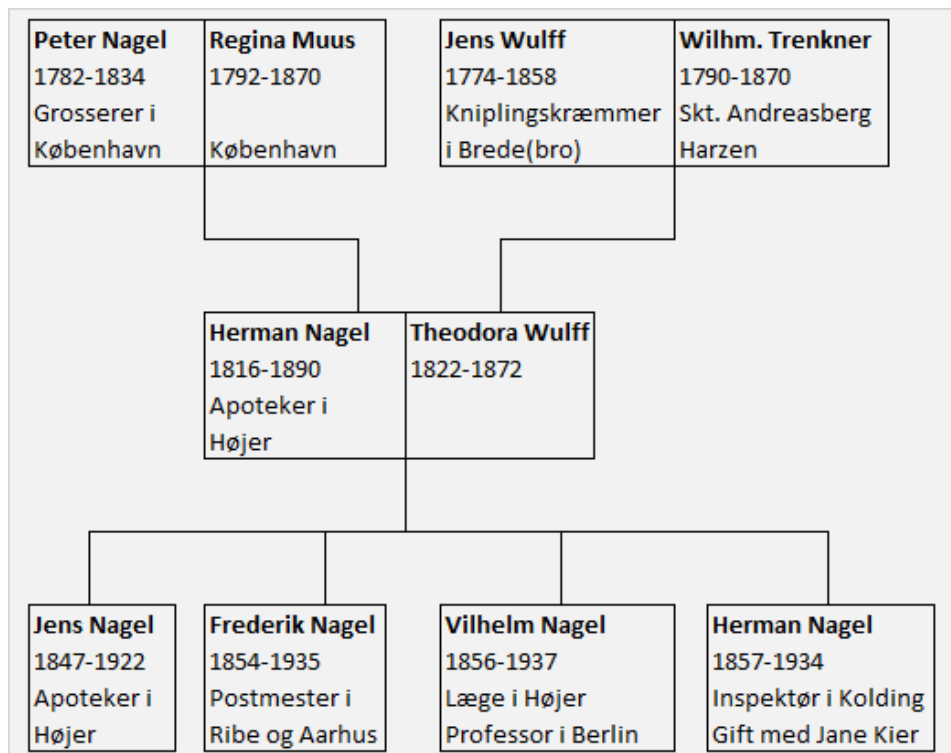
Det danske rige ("helstaten") i 1848 med tre statsgrænser, en ved Kolding mellem Kongedømmet og Hertugdømmerne, en ved Ejderen mellem Slesvig og Holsten, og en mellem Holsten/Lauenburg og de øvrige tyske stater. (Fra *Aufbruch & Bürgerkrieg*).

Kort over Vesterhavsøerne

Fra Otto C. Hammer: *Vesterhavsøernes Forsvar i Aaret 1864*. København 1865.

Familien Nagel

Herudover er der mindst fem børn, som dør i en ung alder. Alene i de første uger af 1854 dør fire børn af skarlagensfeber.

Kildeoversigt

- Ahlers, Jens (udg.): *Aufbruch & Bürgerkrieg*. Schleswig-Holstein 1848-1851. Bd. 1. Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek Kiel 2012.
- Barløse, Børge L: Personregister i *Register til Sønderjyske Årbøger 1889-1988*. Historisk Samfund for Sønderjylland 1989.
- Christiansen, Folmer: *Sparekassen i Højer 1843-1993 med træk fra Højer by*. Sparekassen Højers Fond 1993.
- Dam, E.: *De danske apotekeres historie*, II. bind. København 1928.
- Frantzen, Ole m.fl.: *Danmarks krigshistorie 1814-2008*. Gads Forlag 2008.
- Hammer, R.: *Kaptajnløjtnant O.C. Hammer*. København 1928.
- Hansen, Hans Schultz: *Hjemmetyskheden i Nordslesvig 1840-1867*. Historisk Samfund for Sønderjylland 2005.
- Historisk Samfund for Sønderjylland: *Sønderjyllands historie efter 1815*. 2009.
- Iversen, Peter Kr.: *Kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog*. Sønderjyske Årbøger 1954 og 1955.
- Mackeprang, M. (red.): *Tønder gennem tiderne*. Historisk Samfund for Sønderjylland 1943/44.
- Nagel, Dr. Wilhelm: *Barndomserindringer fra Sønderjylland*. Sønderjyske Årbøger 1924.
- Pørksen, Claus: *En familie fra Højer – i grænselandet mellem dansk og tysk*. 2020.
- Rolfs, D. Claus: *Højer sogns og flækkes historie*. 1926/1998.
- Steenen, Thomas (udg.): *Bredstedt. Stadt in der Mitte Nordfrieslands*. Verlag Nordfriisk Instituut 2000.
- Stolz, Gerd: *Die schleswig-holsteinische Erhebung*. 1996.
- Stolz, Gerd: *Die schleswig-holsteinische Marine 1848-1852*. 1978.
- Topsoe-Jensen, T.A. m.fl.: *Officerer i den dansk-norske søetat 1660-1814 og den danske søetat 1814-1932*. København 1935.